

Technická univerzita v Liberci

**FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A
PEDAGOGICKÁ**

Katedra: *Filozofie*
Studijní program: *Filozofie*
Studijní obor: *Filozofie humanitních věd*

Problém trestu a dohledu
Problem of Punishment and Surveillance

Bakalářská práce: 2011–FP–KFL–102

Autor:

Barbora Vachová

Podpis:

.....

Vedoucí práce: IC.Lic. Michal Podzimek, Th.D.

Konzultant: IC.Lic. Michal Podzimek, Th.D.

Počet

Stran	Grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
64	0	0	0	15	0

V Liberci dne: 26. 4. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

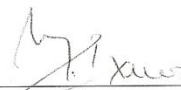
pro (kandidát): Barbora VACHOVÁ
adresa: Andělohorská 416, Chrastava, 463 31
studijní obor (kombinace): Filozofie humanitních věd
Název BP: **Problém trestu a dohledu**
Název BP v angličtině: **Problem of Punishment and Surveillance**
Vedoucí práce: PhDr. David Krámský, Ph.D.
Konzultant:
Termín odevzdání: 31. 4. 2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 21. 4. 2009

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): Barbora Vachová

Datum: 24.10.2009

Podpis:

Název BP:	PROBLÉM TRESTU A DOHLEDU
Vedoucí práce:	PhDr. David Krámský, Ph.D.
Cíl:	Zaměření na teoretické a kulturně sociální předpoklady pojmu trestu a dohledu na trest, přičemž bude akcentovat problem trestu smrti. Tematický plán: 1) pojem trestu obecně z právního hlediska 2) trest a jeho formy v historii 3) pohled na trest podle Michela Foucaulta 4) zaměření na trest
Požadavky:	Autorka bude práci konzultovat minimálně 1 měsíčně, hrubá verze bude předložena 12. září 2009.
Metody:	Práce s odbornou literaturou - interpretace, komparace a analýza.
Literatura:	FOUCAULT, Michel. Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení. Praha: Dauphin, 2000, s. 427 FOUCAULT, Michel; CHROMSKÝ Noam; ELDERS Fons. Člověk, moc a spravedlnost. Praha: Inta, 2005, s. 110 MONESTIER, Martin. Historie trestu smrti: dějiny a techniky hrdelního trestu od počátků po současnost. Praha: Rybka Publishers: Knižní klub, 1998, s. 405 BARRING, Ludwig. Trest smrti v dějinách lidstva. Praha: Naše vojsko, 2008, s. 166

Čestné prohlášení

Název práce: Problém trestu a dohledu

Jména a příjmení Barbora Vachová

autora:

Osobní číslo: P10000774

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 26. 04. 2011

.....
Barbora Vachová
.....

Poděkování

Děkuji IC.Lic. Michalu Podzimkovi, Th.D., za praktické rady a připomínky při zpracování bakalářské práce.

Anotace

Cílem bakalářské práce je zjistit, jaký je problém trestu a jeho následného dohledu. Práce se zabývá obecně pojmem trestu a snaží se ho porovnat v evropském i historickém měřítku. Dále se zaměřuje na smysl a účel samotného trestu a jeho působení na společnost. Zjišťuje, zda je trest opravdu nutná a nevyhnutelná obrana společnosti, proti jedincům, kteří spáchají nějaký trestný čin a zaměřuje se i na práva samotných delikventů. Dozvídáme se něco o fungování vězeňského zařízení a jeho personálu, a také jak kvalitní život může vést delikvent po propuštění z vězení.

Klíčová slova: trest, společnost, účel trestu, smysl trestu, prevence trestu, dohled nad delikventy, zákony, právo, vězeňská zařízení

Summary

The aim of this work is finding out what the issue is punishment, and his subsequent oversight. The work deals with the general concept of punishment and try to compare him in Europe and the historical context. It then focuses on the meaning and purpose of the punishment itself and its impact on society. Determines whether the penalty is really necessary and inevitable defense of society against individuals who commit a crime and it also deals with the rights of offenders themselves. We learn something about the functioning the prison facility and its staff , as well as quality of life can result in the offender after release from prison .

Keywords: punishment, society, the purpose of punishment, the meaning of the sentence, the sentence prevent, control over offenders, laws, justice, prisons

Obsah

1 Úvod	11
2 Evropské trestní právo v dějinách	13
2.1 Právní systémy a filozofie od starověku do konce novověku	14
2. 1.1 Orientální společnosti	14
2.1.2 Řecké státy	15
2. 1.3 Římské právo	16
2.1.4 Středověké právní myšlení	17
2.1.5 Novověké právní myšlení	19
2.2. Právní systémy a filozofie 19. a 20. století	22
2.2.1 19. století	22
2. 2. 2 20. století	23
2.3. Právní systémy a filozofie v našem státě	25
3 Účel a smysl trestu	28
3.1 Trest a jeho zákonná podoba	29
3.2.1 Utilitární a retribuční teorie	31
3.2.2 Utilitární teorie	32
3.2.3 Retribuční teorie	35
3. 1. Proměny trestu napříč dějinami evropského práva	36
3. 2. Přičitatelnost činu a jemu odpovídající trest	42
4 Trest jako nutná obrana společnosti	44
4. 1. Zákonná spravedlnost versus práva delikventa	47
4.2. Formy prevence kriminality	49

5 Dohled nad trestanými jedinci a jejich následné.....	53
začlenění do společnosti	53
5.1 Vězeňství	53
5.2 Vězeňství v česku	57
5.3 Pobyt vězně ve vězení a jeho následné propuštění	58
6 Závěr	62
7 Seznam použité literatury	64

1 Úvod

Trest je součástí společnosti od jejího počátku. Žádný člověk by neměl trestat jenom proto, že se stala chyba, ale proto, aby se neopakovala. Jedná se tedy o skutečnost, která je k nám vztahována abstraktně, než se problém trestu a jeho následného dohledu, začne týkat nás samotných. Jinak řečeno pokud vidíme trest, kterým si musí projít viník, je nám ukázáno, jak bude naloženo s námi, pokud si budeme počínat stejným nebo podobným způsobem. Trest je vystavován společnosti na odiv, aby bylo zřetelně ukázáno, co se stane, pokud porušíme pravidla, která daná společnost uznává. Tato pravidla jsou lidským výtvořem, zpočátku vzešla z určitých morálních hodnot a bodů, které se lidé rozhodli dodržovat, a které byly později kodifikovány právě zákonem. Smysl trestu se poté vrací z fáze reprezentativní, a přechází pro nás do povahy imanentní, neboli do vyústění našeho přečinu.

V první části bych se ráda zaměřila na tyto otázky, jak se tedy jednotlivé pohledy na trest vyvíjely od minulosti po současné myšlení, kdo byl autorem prvních trestních zákonů a kodifikovaných pravidel ve společnosti vůbec, je nějaký rozdíl mezi pohledem na trest ve starověkých státech a v současnosti, pokud ano, jak moc se změnil trest jako takový a jak moc se změnila i jeho forma. A nejen to, jak moc se změnil vývoj myšlení společnosti, jejíž zástupci zákony a tresty sami konstruují.

Co je tedy smyslem a účelem trestu? Je to pouhá ukázka hranic, které jsou nám určené společností, a jejich překročení je trestáno? Je trest a trestní právo vůbec v dnešní moderní, vyspělé společnosti nutnou obranou, nebo je to již přežitek doby? Má ale nějaký smysl používat nehumánní a kruté tresty? Když se podíváme zpět do minulosti, mělo použití těchto trestů v minulosti nějaký větší účinek, než humánní praktiky trestání dnes?

Trest je bezpochyby nástrojem moci. Zákon jako takový, tak odstrašující účinek nemá. Proto je potřeba trest ukázat široké veřejnosti. Utrpení je nejsilnějším stimulatorem pro ovládnutí. Je také potřeba zamyslet se nad tím, není-li trest, pouhým nástrojem moci, a zda není tato moc, kterou má určitá skupina lidí, někdy mnohdy pouze jednotlivec, který stojí nad společností, a tedy nad každým z nás, zneužitelná?

Samozřejmě je však s trestem spojená i odpovědnost, která se vztahuje k jedinci. Jedinec jasně zodpovídá za své činy, dostává se tak pod drobnohled společnosti, a v tu chvíli se celá společnost stává porotou.

Je ale také důležité zmínit se o právech trestaného jedince. Zamyslet se nad tím, kde končí hranice pouhého ztrestání viníka v souladu s humanitou trestu, a kde by mohl být počátek určité pomsty vykonané nad trestaným. Jak moc je vykoupena svoboda a práva daného jedince v protikladu se společností, jejími morálními hodnotami a hlavně jejím životem beze strachu. S tím je samozřejmě spojená i prevence kriminality, její formy a rozsah. Je potřeba položit si otázku, zda je prevence, a jestli někdy vůbec byla, natolik odstrašující a potřebná, aby kriminalita přinejmenším stagnovala, v lepším případě klesala?

S tím následně souvisí i samotné začlenění delikventa do života, kdy „splatil svůj dluh společnosti,“ neboli kdy již uplynula doba jeho trestu. Jak se k němu společnost staví a jaké má další šance pro fungování v ní?

Těmito několika otázkami jsem chtěla nastínit hlavní směr své práce a její cíle. Chtěla bych zjistit, zda má společnost, co se týká vývoje trestu a i vývoje dohledu nad trestem ještě nějaké limity, chyby, ze kterých by se z historie mohla poučit a do budoucna se jich vyvarovat.

2 Evropské trestní právo v dějinách

Trest v lidské společnosti existuje od pradávna. Je to v podstatě určité východisko, které společnosti umožňuje její existenci a fungování. Již v pravěkých společnostech lidí existovala určitá pravidla, podle kterých měli mezi sebou vycházet. Za nesplnění oněch daných primitivních podmínek, většinou následoval trest vyloučení z tlupy, v krajních případech i smrt. Jejich nespolupráce a nedodržení vymezených funkcí, totiž mohlo mít fatální důsledky nejen pro daného jedince, který by je porušil, ale i pro celou jeho družinu. Jednalo se tedy o primitivní společnosti.

Rozvoj práva jako takového, se odehrával až o několik tisíc let déle, v prvopočátcích civilizace. Je také potřeba se zmínit o tom, že právo jako takové má dvě hlavní rozdělení. Dělí se na právo přirozené a právo pozitivní. U prvního zmíněného, tedy práva přirozeného, lze již podle názvu vyčíst, že se jedná o ideje, koncepce, které nejsou výtvozem člověka, nýbrž jsou to určité principy, které jsou spjaté s náboženstvím a morálkou. „Pravidla přirozeného práva mají absolutní – obecnou a stálou platnost, platí vždy a všude.“¹ Jedná se tedy o hodnoty, které by měli dodržovat lidé všude ve světě. Oproti tomu, nebo spíše podřízeným právem, je právo pozitivní. To se již konkrétně vztahuje k daným národům a jejich mentalitě. „Pozitivní právo určuje soužití lidí této skupiny prostřednictvím závazných pravidel.“² Hlavním odlišujícím faktorem je donucení. Uvedu názorný příklad. V přirozeném právu, v souladu s jeho morálními hodnotami, je nepřípustné, aby jeden člověk zabil druhého. Avšak přirozené právo nám nemůže zaručit to, že se tak nestane, protože zde není žádná forma donucení, ani následná sankce za to, když se tak stane. Proto následně nastupuje právo pozitivní, které dohlíží na plnění idejí práva přirozeného.

¹ Rázková, R.: *Dějiny právní filozofie*, MU, Brno – 1998, s. 11.

² Rázková, R.: *Dějiny právní filozofie*, MU, Brno – 1998, s. 12.

Jedinec je donucen se chovat podle daných zásad, a pokud v sobě tento morální kodex nemá a činí úkony v rozporu s ideály společnosti, je pozitivní právo, čili stát, nucen zakročit a jedince potrestat.³

Toto je nastínění dvou hlavních koncepcí práva. A právě tehdy, se ve společnosti začala formovat první závazná pravidla, kdy si lidé začali uvědomovat, že ne každý má v sobě morální status potřebný k fungování celé společnosti, že je potřeba potrestat viníka, aby lidé nemuseli žít ve strachu a obavách nejen o svůj majetek, ale v konečném důsledku i o své životy. Pozitivní právo se tedy stalo nedílnou součástí práva přirozeného a daná pravidla společnosti byla logickým vyústěním jejího vývoje a následného fungování.

2.1 Právní systémy a filozofie od starověku do konce novověku

2. 1.1 Orientální společnosti

První koncipovaná teorie trestu, neboli uvědomění si jeho plného významu a jeho následného užití v praxi, se datuje do počátků orientálních společností. Jak jsem již zmínila, trest jako takový byl úzce spjat s náboženstvím. Lidé věřili v lásku nebo zlobu bohů, proto nebylo dobré si bohy rozhněvat. Když už se tak stalo, byla nutná nějaká satisfakce v podobě potrestání viníka, aby přízeň božstev byla opět lidem nakloněna. Nejspíše nejstarším zákonodárným dílem jsou Urnamma, zákony které jsou dílem sumerského vladaře Uru. Ale asi nejznámějším zákoníkem pocházejícím z období starých orientálních států je Chammurapiho zákoník, datovaný do doby

18. st. př. n. l., a sepsaný tehdejšími vládci Chammurapim. Mezi další zákoníky z dob orientálních států, které popisují trest, a zmiňují jeho formy, se řadí

³ Rázková, R.: *Dějiny právní filozofie*, MU, Brno – 1998.

Zápisky z procesů o harémovém spiknutí proti králi Ramessovi III., pocházející z Egypta.

Nebo právní základy izraelského práva Tóra, která je spíše než právním kodexem, ucelenou normou morálně-náboženských pravidel spojených s dějinami izraelského státu.⁴ Avšak Tóra je považována za nejucelenější a nejlépe sepsaný soubor právní problematiky. Mimo jiné Tóra již rozlišuje neúmyslné zabití od vraždy a zevrubně popisuje například sexuální delikty, za které následují velice vysoké tresty. Co se týká pojetí trestního práva obecně v orientálních státech, tak se poměrně výrazně lišilo. Zatímco pro jeden národ byl trest smrti v podstatě základním trestem, jiní smrt jako trest užíval jen za nejzávažnější trestné činy. Pro jedny byl trest formou odplaty nepřipustný, pro jiné to byla jediná možná varianta trestu za smrt jiného člověka.⁵

2.1.2 Řecké státy

I řecké právo vzniká na základech obyčejového. Starověké Řecko se skládalo z mnoha celků, městských států, neboli polis. A tak bylo potřeba sepsání kodifikovaného celku zákonů. Za první sbírku se považují Drakontovy zákony.⁶ Tresty byly velice tvrdé, a i za malé prohřešky se uděloval trest smrti. Pokud měl viník štěstí, byl „pouze“ zlynčován, nebo byl nucen odejít do vyhnanství. Mezi další

⁴ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004, s. 47.

⁵ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004, s. 26.

⁶ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004, s. 63.

soupisu zákonů patří Solónovi zákony, kde jako zajímavost lze uvést, že autor zakázal prodej dětí a zavedl adopci, dále pak Zákoník Gortýny.⁷

Právo athénské bylo zpočátku dosti mírné, za menší prohřešky se trest smrti používal zřídka. Rozlišovalo už ale mezi takovými činy, jako bylo zabití v sebeobraně nebo vražda, či zda viníkovi bylo způsobeno nějaké trauma. Většina předních myslitelů, ale nebyli nijak nakloněni přísnému trestání.

Například Platón, možná i pod vlivem zkonstruovaného procesu svého učitele Sokrata, tvrdí, že trest jakožto princip odplaty, nikdy nemůže být spravedlivý, zlo totiž nelze odplácet zlem.⁸

2. 1.3 Římské právo

Římské právo, v období republiky, je považováno za první naprosto ucelený kodifikovaný systém práva. Od ostatních zákoníků se liší nejen tím, že se jako kodex zachoval téměř celý, ale také že se na jeho vzniku podíleli římstí právníci, čili osoby nejvíce povolané. I dnes je toto právo považováno za základ právní vědy. Jeho vznik se datuje k roku 449 př. n. l., kdy z důvodů bojů mezi patricijí a plebeji, byl sepsán Zákoník dvanácti desek neboli *Leges duodecim tabularum*. Požadavek sepsat zákoník byl vynucen plebeji, kteří požadovali uvést obyčejová práva do psané formy. Což také zabránilo, aby si patricové nepsané právo vykládali po svém. Kodex se postupem času proměňoval, a jeho obsah se začal zabývat praktickými problémy. V roce 397 př. n. l. římstí císaři Arcadius a Honorius vydali rozšíření římského práva, takzvaný *Lex Quisquis*, kde rozpracovali teorii trestného činu proti majestátu. Navrhovali ztrestat nejen viníka, nýbrž celou jeho rodinu, včetně dětí.

⁷ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004, s. 64.

⁸ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ, Praha – 2007, s. 12.

Změna přichází s nástupem císařství jakožto nové formy vlády. Vliv senátu i praetorů se začal omezovat, až se stal výhradně výsadou císaře. Ten se postavil nad zákon. Jedná se o období dominátu, kde byla moc císaře naprosto totalitní.

Úředníci byli pouze imaginativní funkce, protože byli nuceni jednat jenom v panovníkově zájmu. Byly vydány tzv. *Leges generales*, císařské zákony.⁹ Jelikož ale šlo ve své podstatě o vyhlášky a nařízení, které neměly právní poklad a byly sepsány pouze ku prospěchu panovníka, znamenalo to pro právní vědu obrovský krok zpět. A nejen to, začala vznikat i sociální propast mezi obyčejnými lidmi a vyšší vrstvou, protože každý byl trestán jinak a tresty začaly být i mnohem krutější.

Roku 529 př. n. l. nechává císař Justinián vydat konečnou verzi občanského zákoníku, *Corpus iuris civilis*. Ten ovšem pouze vedl k posílení už tak neomezené moci panovníka nad společností. Zákoník obsahoval mnoho nesrovnalostí, zejména ve výkladu.¹⁰ Je ale potřeba dodat, že mimo jiné zde uzákonil křesťanství, jako jediné možné náboženství a snažil se opět prosadit otrokářství jako nejlepší možnou pracovní sílu.

Lze tedy říci, že právo se ve starověku postupně zdokonalovalo a svého vrcholu dosáhlo v období Říma. Pohled na trest se přetransformoval od výhradně náboženské podstaty trestu, k vypracovanému systému práva, které učenci té doby rozpracovali do několika právních odvětví a dali tak pevné základy pro další vývoj evropského práva.

2.1.4 Středověké právní myšlení

Období středověku má počátek na konci starověku, přesněji je datováno zánikem západořímské říše. Velikým zlomem, a to nejen co se týká práva, ale vůbec

⁹ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004, s. 93.

¹⁰ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004, s. 96.

v myšlení lidí, byl vznik křesťanství. Slovo církev pochází z řeckého obratu ekklesiá tū Kýriú, neboli Shromáždění pánovo. Tvůrcem křesťanské nauky je Ježíš z Nazareta, syn tesaře, jenž se považoval za spasitele.

Proto mu lidé dali přízvisko Christos, neboli Mesiáš. Jeho nauka byla natolik působivá, že si získala mnoho příznivců. Zvláštní místo po jeho bohu zaujímalo 12 apoštolů, jeho žáků, kteří měli po Ježíšově smrti pokračovat v jeho díle a šířit nauku křesťanství.¹¹

Zpočátku neúspěšně, protože zůstávalo stále dost těch, kteří vyznávali i ostatní polyteistická náboženství, a tak byl roku 313 n. l. vydán Edikt Milánský, který zajišťoval náboženskou svobodu.

Ve spojení s přirozeným právem, křesťanství výrazně posílilo morální hodnoty společnosti. Přirozené právo se stává božím zákonem, který stojí v opozici s právem lidským. Vzniká tak dualismus těchto dvou prvků, právo lidské, neboli obyčeje a zákony, a ty jsou brány v potaz pouze v případě, že jsou v sounáležitosti s právem přirozeným.¹² Jak je tedy zjevné, přirozené právo je pokládáno za dogma, které nemůže a ani nesmí být zpochybněno, protože jsou to pravidla, která jsou nám imanentně zpřístupněna. Již sv. Tomáš Akvinský vytvořil čtyři kategorie, v nichž rozdělil zákony, podle kterých se řídí společenský řád, a právě všem čtyřem stojí nadřazeny zákony věčné, neboli božský rozum vládoucí všem, dokonalá moudrost, která se řídí největším dobrem prospěšným pro všechny, protože jsou to pravidla, která existovala dříve, než vůbec vznikl svět.¹³ V podstatě tím vystihuje smýšlení té doby, jelikož opravdu celý právní systém ve středověku řešil především otázku spravedlnosti a morálky, nad kterou bdí ona božská moudrost. Tudíž pozitivní právo vychází z práva přirozeného, s tím rozdílem, že je kladem důraz nejen na rozum božský, ale i na lidský, kde vše musí spolu korespondovat a kooperovat, aby v lidské společnosti bylo možno v poklidu žít. Středověk se tedy vyznačuje novou érou

¹¹ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004, s. 98.

¹² Rázková, R.: *Dějiny právní filozofie*, MU, Brno – 1998, s. 77.

¹³ Rázková, R.: *Dějiny právní filozofie*, MU, Brno – 1998, s. 84.

řekněme spoluvlády, kde se církevní moc dostává na souběžnou hranici s mocí politickou.

V raném středověku, se začala rozvíjet tzv. personalita práva, což znamená, že se právní poměr váže přímo na osobu jedince bez ohledu na to, na jakém státním území se nalézá.

Tento princip, prostoupil nejen politickou sféru, ale především církevní, protože se výrazně rozšířila ustanovení týkající se právě církve a jejich příslušníků. Mluvíme tu zejména o tzv. privilegium fori, neboli že církev má právo sama soudit trestní delikty a nepodléhá světským soudům.¹⁴

Změnilo se i společenské postavení, protože vznikl institut poddanství. Společnost se rozdělila na vyšší vrchnost a obyčejné obyvatelstvo, rolníky. Období vrcholného středověku, a zejména pozdní středověk, se vyznačuje vyostřujícím se bojem světské a církevní moci, kdy nejprve vítězí církevní moc a vláda teokracie, ale konec středověku už je už v rukou moci světské a převažuje názor, že stát je vůle lidu a lidé tvoří stát, nikoliv církev. Trest měl odstrašující funkci, a proto se celé trestní řízení odehrávala venku před zraky všech. I zde se byly církve a stát rozděleny na dva protipóly. Církev vnímala trest z pohledu náboženství, čili jako lidský hřích, kde je potřeba zjednat zejména nápravu duše, kdežto stát k trestu přistupoval zcela pragmaticky, jako k odplatě. Proto také čelil kritice ze strany církve za krutost trestání.

2.1.5 Novověké právní myšlení

S nástupem nové éry se do popředí dostává i nové společenské a politické smýšlení, buržoazie. Své postavení si buržoazie začala budovat již na konci středověku, ale až teprve s nástupem revoluce se ukazuje její pravá síla. Stává se

¹⁴ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004, s. 714.

novým ideovým proudem a hlásá myšlenky rovnosti a kritizuje feudalismus, jako útlak nejnížší vrstvy obyvatelstva.

Hlavní obměnou právního myšlení, tedy spíše řečeno přirozeného práva, oproti středověku, je upouštění od božských principů, božského rozumu. Přechází k čistě racionální tvorbě práva a zákonů. Na výsluní se opět dostává stát, jako hlavní řídící prvek a církev značně ustupuje do pozadí. Právům jednotlivce dává novověk naprosto jiný rozměr, na jeho práva se klade daleko větší důraz.

Do protikladu se dostává stát versus občan a jeho práva a je nutné, aby tyto dva hlavní prvky uznávaly jeden druhého a snažily se vytvořit podmínky, které by pro oba byly výhodné. Stát je tedy považován za vůli lidu, který má uskutečňovat lidské blaho. Důležitým faktorem se stává smluvní vztah mezi státem a společností.¹⁵

Přesto, že se novověk vyznačuje návratem k antice, Platónovi a Aristotelovi a jejich myšlenkám, Thomas Hobbes přichází s úplně odlišným pojetím člověka a jeho potřeb, oproti tomu, tak jak to hlásal Aristoteles, že člověk je bytost společenská. T. Hobbes nesouhlasí a tvrdí, že člověk je od přírody egoista, tudíž nepotřebuje společnost. Každý si sám uplatňuje svá práva, protože skrytě každý touží po moci, bohatství a slávě.¹⁶ Stejně jako ostatní se ale přiklání ke vzniku společenské smlouvy, jako určitého východiska žití celé společnosti, kde základní prvky pravidel a morálky budou vytvořeny lidským rozumem. Na počátku 18. století přichází francouzský osvícenec Charles-Louis Montesquieu s novou propracovanější teorií společensko-právních vztahů, které rozdělil na dvě skupiny, veřejné právo a právo soukromé.

První z pojmů měl upravovat hlavně vztahy mezi státem a lidmi, a druhý pojem, soukromé právo, mělo být věnováno vztahům mezi občany.¹⁷ A rozvádí i další myšlenku, kdy je podle něj možné vytvořit takové zákony, které se mohou stát

¹⁵ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004, s. 734.

¹⁶ Rázková, R.: *Dějiny právní filozofie*, MU, Brno – 1998, s. 106.

¹⁷ Montesquieu, Ch.: *O duchu zákonů*, Dobrá voda: Aleš Čeněk – 2003.

platné pro všechny národy, protože tzv. společný zákon, který vládne všem, je lidský rozum.

Jen je potřeba ho upravit podle geografických podmínek a politické a náboženské situace daného národa.¹⁸ Jedním z posledních představitelů je Jean-Jacques Rousseau, který svými myšlenkami v podstatě předchází marxistické teorie komunismu. Tvrdí, že k tomu aby lidé byli svobodní, si musí být rovni majetkem.

V přirozeném právu podle něj neexistuje soukromé vlastnictví, které tvoří ony majetkové rozdíly mezi lidmi. Tedy soukromé vlastnictví ano, ale pouze do té míry, že člověk uspokojí pouze své základní potřeby. Podle něj je jediná možnost, jak se k tomuto přirozenému stavu vrátit, a to tak, že státní zřízení by převzalo nad jedincem ochranu a zároveň by ochraňovalo jeho majetek.

„Neboť stát je vůči svým členům pánem všeho jejich majetku společenskou smlouvou, která ve státě je pokladem všech práv.“¹⁹ Jedinou vhodnou formu vlády vidí přímou demokracii, protože je to vůle lidu a zákony vydanou demokratickou vládou, jsou zákony skutečné.

Co se týká trestu jako takového, dochází i zde oproti středověku ke značným změnám. Asi největší rozdíl je ve skutkové podstatě zločinu, protože ke každému činu se nyní přistupuje jako k porušujícímu veřejný zájem. Stát na sebe přejímá soudcovskou odpovědnost a trestání se stává jeho naprosto výlučným právem. Stává se i značně mírnější, jsou zde požadavky, aby byla dodržována větší humanita, zároveň je také zdůrazněna potřeba větší četnosti trestů, aby nebyl stejně trestán člověk, který „pouze“ kradl a ten, který vraždil.

¹⁸ Rázková, R.: *Dějiny právní filozofie*, MU, Brno – 1998, s. 121.

¹⁹ Rousseau, J. J.: *O společenské smlouvě neboli zásadách státního práva*, Dobrá voda: Aleš Čeněk – 2002, s. 31.

2.2. Právní systémy a filozofie 19. a 20. století.

2.2.1 19. století

19. století se v oblasti práva vyznačuje revolucí, a to především v tom, že právo přirozené a jeho hodnoty se dál již nevyvíjejí a přední oblastí práva se tedy stává právo pozitivní. Koncem novověku ještě obě právní sféry tvořily dualismus, s nástupem nového století však pozitivní právo zatlačilo právo přirozené do pozadí. Vzniká zde nová potřeba zakotvit hodnoty a to jak morální, tak i společenské v právních kodexech a zákonech.

Aby se právo stalo stabilnější, je vytvořena právní věda jako samostatný prvek, který je separován od ostatní oblastí, jako je sociologie nebo historie, a stává se samostatnou doménou. Právo a jeho řád je tedy pouze systémem logických principů a vše je odvozováno pouze racionálními argumenty, které musí být nějakým způsobem ověřitelné a mít zpětnou vazbu. Dochází k odklonu od jakéhokoliv metafyzického pojetí práva a to se stává naprosto empirickou vědou.

Jelikož v této době vzniká tzv. kult zákona, je potřeba zákony dovést k dokonalosti, protože soudce se stává jakýmsi činitelem, který musí naprosto respektovat danou kodifikaci práva, a zcela z něj vycházet. Právo a hlavně tedy zákony, se stávají dogmatem a nelze je upravovat. Právo také nesmí být nikomu odepřeno.²⁰ Nejdůležitější otázkou, již několikrát zmíněnou, je tvorba zákonů. Jednotlivé evropské země vycházejí každá ze svých zákonů, které jsou uzákoněny do dílčích ústav každého státu. Vzorovým kodexem, jímž se více či méně při tvorbě zákonů nechaly ostatní země inspirovat, byla Francouzská ústava, jejíž normy se zrodily z Francouzské revoluce roku 1791.

²⁰ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004.

Její jádro v podstatě tvořilo zvykové právo Francie, obohaceno bylo o elementy Justiniánského kodexu, byly mu odebrány veškeré znaky náboženství a bylo znovu vystavěno na čistě racionálních základech osvícenského rozumu.²¹ Pozornost se začíná věnovat nejenom právu samému, tvorbě norem a perfektní definici zákonů, ale také účelu trestu a vůbec formám trestu, kdy novým prvkem se ukazuje být zrod vězeňství. Do tohoto období se tak datuje geneze utilitárních teorií, neboli takových opatření, které se dělí na odstrašující, nápravné, izolační a restituční.²² Tvůrcem těchto teorií je Jeremy Bentham.

Právo, respektive jeho zákony a normy, podle něj musí nést znaky utilitaristy, užitečnosti, ovšem mělo by se vztahovat na co největší počet lidí, tím se stává prospěšným i pro jednotlivce.

Pokud bychom se konkrétněji zaměřili na trestní právo, pak základní prvky, které byly rozpracovány, daly obecné základy pro trestněprávní vědu, z nichž pak do svých trestních zákoníků čerpaly všechny evropské státy.

2. 2. 2 20. století

Vstup do nového století sebou opět nese spoustu změn, ostatně jako každá etapa vývoje práva. Snaha o přesnou konstrukci práva v 19. století, je ve 20. století chápána pouze jako teorie, soubor norem plnících formální stránku, ale konceptuálně byla pouhým kodexem bez morálních či sociologických prvků. Zlom pozitivního práva, které do té doby hraje prim, přichází s počátkem 2. světové války. Již v první polovině byly pokusy o přepracování pozitivistické koncepce práva, jehož nedostatky se ozřejmily v plné míře právě až s příchodem fašistických a následně totalitních režimů. Oním autorem kritiky byl Hans Kelsen, jenž založil tzv. Ryzí nauku právní. Právo je podle něj „normativní řád lidského chování.“²³

²¹ Rázková, R.: *Dějiny právní filozofie*, MU, Brno – 1998.

²² Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ, Praha – 2007.

²³ Rázová, R: *Dějiny právní filozofie*, MU, Brno – 1998, s. 218.

Kelsen vychází z myšlenek Immanuela Kanta. Ten vytvořil tzv. Kategorický imperativ, který ve zjednodušeném smyslu znamená, že člověk by neměl činit ostatním, co sám nechce, aby někdo činil jemu.

Kant vychází z předpokladu lidí, jako rozumných bytostí, které pokud spáchají nějaký delikt a uznají svůj přečin, tak následný trest přijímají jako své právo.²⁴ Kelsenova Ryzí nauka tedy pracuje s právními normami a snaží se rozpracovat jejich obsah a hlavně pochopit právně dané skutečnosti.

Ale jak už jsem zmínila, teprve události 2. světové války ukazují, že je potřeba nalézt společnou hranici pro působení práva přirozeného a pozitivního, a ne tyto dvě složky striktně oddělovat.

Nový obrod přirozeného práva tudíž nastává po válce, kdy je potřeba odsoudit válečné zločince a přihlídnout tak i k morálním hlediskům jejich činů. Na Kelsena navazuje H. L. A. Hart, který vytváří tzv. analytický právní pozitivismus, v němž sice rozlišuje mezi morálkou a právem jako takovým, ale nevylučuje recipročního působení.²⁵

Právo 20. století je ve všech směrech poznamenáno válečným a totalitním vývojem v Evropě. Na jeho vývoji nechává nesmazatelnou stopu a ukazuje nám, že aby právo mohlo fungovat spravedlivě a nezávisle, znamená to vytvořit takový stát, k jehož fungování se vytvoří určité podmínky. To znamená ne vládu jednotlivce nebo vládu iluzorní elity společnosti, ale je potřeba státu demokratického a demokratických prvků. Nejen v jednotlivých evropských zemích, nýbrž nalézt společnou řeč a vytvořit společné demokratické prvky fungování států mezi sebou na evropské půdě.

²⁴ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ, Praha – 2007, s. 16.

²⁵ Rázová, R: *Dějiny právní filozofie*, MU, Brno – 1998, s 228.

2.3. Právní systémy a filozofie v našem státě

Prvopočátky právních kodexů na našem území se datují do 9. století, období Velkomoravské říše. Je potřeba podívat se hlouběji do historie, aby bylo zřejmé, co dalo za vznik prvního zákona.

Císař Michal III. roku 863 posílá na tehdejší Velkou Moravu dva věrozvěsty, Cyrila a Metoděje, aby omezili moc tehdejšího císaře Rastislava, který vládl absolutistickou mocí a pouze on rozhodoval o všech věcech týkající se práva. Po skončení misie se oba vracejí do Říma, kde Cyril následně umírá. Je tedy pouze na Metodějovi, aby vytvořil určitou právní strukturu, která by na našem území mohla fungovat. Bylo tedy nutné zvykové právo uvést do zákonné podoby. Proto přejímá byzanskou Eklogy, což je soubor zákoníků císařů Lva III. Isaurského a Konstantina Kopronymy, upravuje je pro potřeby státu Velkomoravské říše.

Rodí se zákoník *Sudnyj Ljudem* obsahující prvky občanského a trestního práva.²⁶ Jak jsem zmínila, převažovalo zde obyčejové právo, a jelikož lidé dříve jen zřídka uměli číst a psát, muselo se předávat ústní formou. Obyčejové právo připomínalo spíše vštěpování morálních norem a hodnot, než prostých zákonů, jak je známe dnes. Byly to pravidla dědicí se z generace na generaci. Panovník sice měl zákonodárnou moc, ale jeho zákony a nařízení pouze obyčejové právo doplňovaly, byly však respektovány.

Zajímavostí je například dekret knížete Břetislava z roku 1039 obsahující šest nařízení, která ponejvíce upravují práva a povinnosti týkající se manželství, ale nalezneme zde i zmínku o povinnosti pohřbívání.²⁷ Právo mělo hlavní úkol zajistit ochranu a v podstatě i moc nejvyšších vrstev. Povětšinou se vydávaly takové dekrety a výnosy posilující práva šlechty a zároveň bohužel mnohdy prohlubovaly rozdíly v povinnostech oproti „obyčejnému lidu.“ A vydávání zákonů nebylo jediné právní bezpráví. Ruku v ruce s vydáváním zákonů šla i moc soudní. Soudy sice měly určité své pravomoci, ale dělily se o soudní moc s panovníkem.

²⁶ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 13.

²⁷ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 21.

I když postupem času přecházelo stále více pravomocí na soudy, naskytl se další nový problém, čímž byla nedostatečná kvalifikace soudců.

Teprve až v 1787, kdy byl vydán Všeobecný zákoník o zločinech a trestech, obsahoval reformu, jež ustavovala podmínku, že soudci musí být řádně vyškolení a postupem času se k nim jako přísedící přidali vybraní jedinci z laické veřejnosti.²⁸ Soudy se však musely řídit nějakými pravidly, aby bylo jasné, jak soudit. Nicméně se stále nacházíme ve fázi, kdy hlavním pramenem práva, bylo právo obyčejové. A tak byly tyto zvyklosti zapisovány do knih a soudci k nim při vynášení rozsudků často přihlíželi. Nejstarší z nich je Rožmberská kniha z 13-14. století, která především nastiňovala řešení otázek majetkových a otázky procesního práva, ale také právo trestní.²⁹

Tato kniha se osvědčila, a tak se začaly sepisovat tzv. zemské desky neboli právní knihy. Úředníci do nich zapisovali věci, týkající se nejen procesního řízení, majetkové a dědické soupisy, ale i věci, které se zabývaly trestněprávními případy. Zemské desky měly svou platnost a funkci až do 18. století, kdy byl zrušen Úřad zemských desek, a po té v podstatě sloužily pouze k zápisům týkajících se vlastnictví.

A jelikož bylo nutností zharmonizovat vývoj práva na celém našem území, byl vydán zákoník Práva městská království českého, jenž platila až do vydání Všeobecného občanského zákoníku.³⁰ Všeobecný občanský zákoník obsahoval zejména práva občanská a majetková, a byl vytvořen k potřebám tehdejší habsburské monarchie, která na našem území působila.

²⁸ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 29.

²⁹ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 22.

³⁰ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 65.

S počátkem první republiky, roku 1918, vzniká jeden z nejdůležitějších ústavních zákonů u nás, tzv. recepční zákon, který informoval o nově vzniklém státním zřízení, Československém státě, a zároveň zformoval a přepracoval prvky moci zákonodárné, její jednotlivá odvětví a zaměřil se také na moc soudní.³¹ Vládnoucí složkou se stal Národní výbor. Recepční zákony ale neplatily dlouho. Změna přišla s nástupem fašismu a nacismu k moci, čili se vznikem 2. světové války.

Na našem území bezpodmínečně začíná platit nařízení říšského protektora a vzniká tak Protektorát Čech a Moravy. Začíná období strachu, protože veškerá státní moc, a především trestní právo, podléhá v podstatě nařízení jediného muže, Adolfa Hitlera, jehož prodlouženou rukou jsou stanovení protektoři jednotlivých okupovaných států. Po skončení války sice byla nařízení stanovená nacisty zrušena, ale český stát upadá totalitního režimu komunistických států na dalších čtyřicet let. Rozdíl byl v tom, že veškerá moc a správa nyní nebyla mocí pouze jednoho muže, ale komunistické strany. Demokracie ve státě nefungovala, moc soudní podléhala často stranickým zájmům a místo tajné nacistické policie gestapa začala působit tajná policie komunistické strany, státní veřejná bezpečnost.

Teprve až s pádem komunismu a zrodem České republiky vzniká Ústava české republiky, která se datuje k 1. 1. roku 1993 a tyto zákony a normy s některými obměnami platí do dnes. Soudnictví se stává naprosto nezávislou a samostatnou mocí na státě a dochází k rozpracování jednotlivých právních odvětví, kterých máme do dnešní doby deset. Ale asi nejdůležitější novelizací prošlo právo trestní. Ale o tom bych se ráda zmínila až v dalších kapitolách.

³¹ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 69.

3 Účel a smysl trestu

Je mnoho názorů, zda je morální trestat, zda trest jako takový má vůbec nějaký smysl a svůj účel, zda to není pouze oplácení zla zlem. Pokud bychom se na to dívali takto, pak zřejmě ano. Jedni činí zlo, jsou za to potrestáni druhými, čímž se oni stávají sami těmi, kdož činí zlo. Avšak když se nad tím zamyslíme, je nezbytné nějaký způsobem vytvořit taková pravidla, která by měla jedince donutit, aby přijal to ono určené chování ve společnosti, a tím tak společnosti mohla dál fungovat. Nelze dopustit, aby jedni činili zlo a druzí se chovali podle stanovených kodexů. A znovu, aby jedni činili zlo a druzí na to dopláceli. To by společnost fungovala na prvcích totality, kde by vládla masa uzurpátorů, a zbytek by byl utlačován. Na počátku měla stačit jistá morální pravidla, na nichž by společnost mohla poměrně dobře fungovat. Ale bohužel, v každé snítce se najde pár zkažených jablek, a tak i ve společnosti se najde vždy pár jedinců, kteří nechtějí dodržovat pravidla. Na co vlastně, když mohou značně profitovat i bez nich. Čili ne každý má v sobě morální status. Jenže s postupem času kriminalita stále roste. Podle mého názoru je to do jisté míry tím, že lidé ztrácejí víru, protože víra sama obsahuje morální kodexy a nařízení, a stále je zde strach z potrestání od někoho, kdo nás převyšuje. Lidé věřící, chtějí přijít do nebe, ale to nejde jen tak, to si musí každý zasloužit. A tak se lidé za svého života snažili chovat tak, aby až se jim na konci, jejich hříchy budou sčítat, nebudou převažovat nad tím dobrým, co za života vykonali.

Takže podle mého názoru jeden ze tří faktorů, s nímž postupně upadala společenská morálka, je i ztráta víry. A zbylé dva faktory tvoří výchova a veřejnost. Existuje tvrzení, že jak je člověk vychován a k čemu je člověk veden rodiči jako dítě, to se na jeho chování po té odráží v dospělosti, tudíž to co vidí doma, po té praktikuje i na své okolí. A s tím souvisí i poslední důležitá stránka toho, co ovlivňuje morálku ve společnosti, a to je široké podvědomí. Často totiž může rodina dítěti poskytnout

sebelepší a z etického hlediska hodnotnější pohled na svět, avšak dítě přichází do kontaktu i ostatními lidmi, a i oni samozřejmě ovlivňují jeho charakter.

Je tedy jasné, že společnost si dnes, a nejsem si jistá, jestli vůbec někdy, pouze s morálními pravidly a doporučeními nevystačí. Protože jsou to právě pouhá doporučení, nebo pravidla, jimiž se jedinec ale nemusí řídit, proto tato pravidla musí mít ukotvení v zákoně, za každé takové porušení, musí následovat adekvátní trest. Vracím se tedy zpět k původní otázce, a to i když trest může být vnímán jako zlo oplácené zlem, přesto má smysl a tvoří nepostradatelnou součást společnosti.

Trest je tedy starý jako samo lidstvo. Už od počátku bylo potřeba stanovit takové závazné podmínky, aby každý člen společnosti ani nepomýšlel na jakýkoliv přestupek. Pokud by mu taková myšlenka přišla na mysl, tak aby trest za onen ještě nespáchaný čin byl pro něj natolik velkým odstrašením, že onu myšlenku hned zaplaší.

3.1 Trest a jeho zákonná podoba

Jak zní definice trestu v zákoně? Náš trestní zákon obsahuje dva základní prvky trestní odpovědnosti. Trestný čin a trest. I když na první pohled se může zdát, že se jedná o totéž, opak je pravdou. Trestný čin je akt pachatele, kdežto trest je právní následek za spáchaný trestný čin.³² U trestného činu se dále zkoumají další prvky, které jsou objekt, subjekt, objektivní stránka, subjektivní stránka. Objektem je zájem či vztah chráněný ve společnosti, například vražda.

Subjektem je samotný pachatel, u něhož největší roli při ukládání trestu, pomineme-li samotný trestný čin, hraje jeho věk. Zákon rozlišuje věk do 15 let, kde trestní odpovědnost není žádná. Od 15 let je jedince z hlediska odpovědnosti za spáchaný trestný čin hodnocen jako mladiství a podléhá tak mírnějšímu trestu. V Evropě se tato hranice pohybuje mezi 12-15 rokem.

³² Novotný, Z., Schelle, K., Tomancová, J. a kol.: *Právní nauka pro školy i praxi*, MU, Brno – 2002, s. 309.

Plná trestní odpovědnost pak nastává 18 rokem života. U delikventa se dále zkoumá jeho duševní stav, aby se vyloučily případné duševní poruchy, které by také měly za následek snížení trestní odpovědnosti.

Dalším prvkem trestného činu je jeho objektivní stránka, kde se přezkoumává jednání pachatele, následek a příčinný vztah mezi následkem a jednáním. Posledním prvkem je subjektivní stránka, ve které se prozkoumává duševní vztah jedince, čili úmysl či cíl spáchat trestný čin.³³ Pokud se naplní všechny tyto čtyři prvky, hovoříme o dokonání trestného činu. Je však potřeba zmínit, že zákon má sazebník i pro přípravu či pokus o trestný čin. Tím jsem v krátkosti nastínila formální stránku a náležitosti trestného činu. Co se týká samotného trestu, tedy z hlediska zákona, se v našem státě tresty rozdělují pravidelné a výjimečné. Nejvyšším trestem u nás stále zůstává trest odnětí svobody na doživotí. Trestní zákon také obsahuje zvláštní část, tzv. hlavy, kde jsou konkretizovány delikty a je zde stanovena odpovídající sankce. Pro úplnost je nutné také zmínit orgány, které jsou rozdují v trestním řízení. Jsou jimi soud, rozhodující orgán o vině či nevině pachatele, který stojí nad účastníky řízení, státní zástupce, který zastupuje stát a jeho zájmy, policejní orgán, který dodává důkazy, popřípadě vznáší obvinění, v opozici proti státnímu zástupci stojí právní zástupce obžalovaného.³⁴ Jak uvádí Lata: „V demokratickém státě se trestní právo uplatňuje v krajních případech, kdy jiné prostředky společenské i právní regulace selhávají a hrozící nebezpečí je natolik výrazné, že neexistuje jiné řešení než trestněprávní.“³⁵ Přesně jak autor uvádí, trest je sice určité donucení, omezení práv a svobody člena společnosti, ale činí se tak, až v případech krajích, kdy již nemáme žádnou jinou volbu, než využití zákonných možností.

³³ Novotný, Z., Schelle, K., Tomancová, J. a kol.: *Právní nauka pro školy i praxi*, MU, Brno – 2002, s. 310.

³⁴ Novotný, Z., Schelle, K., Tomancová, J. a kol.: *Právní nauka pro školy i praxi*, MU, Brno – 2002, s. 321.

³⁵ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ s. r. o., Praha – 2007. s. 7.

Ještě bych nastínila myšlenku J. S. Milla: „Jediným důvodem, pro který může být vykonávána moc nad členem civilizované společnosti proti jeho vůli, je zabránit újmě ostatních osob.“³⁶

Vždy se tedy bude jednat o působení moci mezi dvěma „prvky“ společnosti, a tudíž se vždy ocitne jedna složka složkou podřízenou a druhá mu bude nadřazena. Suverén a podřízený. V roli suveréna zde vystupuje právo, zákon, který svým působením na jedince společnosti, na člověka, občana, u něj vytváří status podřízeného. V demokratickém státě je však role suveréna omezena tím, že se rozloží moc ve státě mezi jednotlivé sféry, v příkladu našeho státu na moc výkonnou, zákonodárnou a moc soudní.

3.2.1 Utilitární a retribuční teorie

Na trest, nebo jeho uložení můžeme nahlížet ze dvou hlavních hledisek. Z hlediska utilitární teorie a z hlediska retribuční teorie. Pro úplnost bych měla zmínit existenci ještě třetí teorie a tou je teorie smíšená, ale nejedná se o ucelenou teorii nýbrž kombinaci teorií utilitárních a retribučních. Otázka je, zda utilitární a retribuční teorie mohou spolu nějakým způsobem kooperovat, jelikož obě zastávají různá hlediska pohledu na trest. Lata uvádí příklad J. Rawlse, kde na sebe teorie v podstatě navazují. Zákonodárce vytváří zákony na základě utilitárních hledisek, soudce pak zákony aplikuje pouze na základě retribučních hledisek. Podle Lata však nelze obě hlediska dostatečně oddělit a vždy je jedno převažující nad druhým.³⁷

³⁶ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ s. r. o., Praha – 2007. s. 9.

³⁷ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ s. r. o., Praha – 2007. s. 51.

3.2.2 Utilitární teorie

Utilitární teorie zkoumají trest z hlediska účelu. Připouští trest pouze tehdy, zda je pravděpodobné, že v konečném důsledku nastane situace, která výhodnější, než byla před uložením trestu. Samotné spáchání zločineckého aktu není důvodem uložení trestu, trest je jistý druh utrpení, jedinec přitom ztrácí svobodu, která je nyní podřízena nadřazené moci. Proto trest musí být vykoupený tím, že se zabrání utrpení většímu a zajistí se blaho většiny.

Nyní víme, jak utilitární teorie nahlíží na situaci, kdy má být uložen trest. Ale to vlastně utilitární teorie jsou? Jsou to různé pohledy na trestání a zpravidla se dělí na odstrašující, nápravné, izolační a restituční. Asi nejdůležitější složkou utilitárních teorií je funkce odstrašující. Je totiž velice pragmatická. Z teoretického hlediska, pokud by byl jedinec zastrašen, nevykonal by žádný delikt. Proto se někteří autoři jako je například Michel Foucault domnívají, že hlavní je prevence kriminality. Vytvořil tak 6 pravidel prevence kriminality, která mají být pro pachatele dostatečně odstrašující, aby mu zamezily spáchání trestného činu.³⁸ O těchto pravidlech se podobněji zmíním ve další kapitole. S odstrašující funkcí tedy úzce souvisí prevence, která může být buď individuální, nebo generální. Trest tak může působit na morální a výchovnou stránku jak již trestaného jedince, který pocítil újmu trestu na vlastní kůži, ale i na širokou veřejnost. Jemu uložený trest zajišťuje, spolu s dalšími odsouzenými delikventi, dostatečné odrazení od páčání deliktu dalších osob.

Lata uvádí myšlenky filozofů 17-18. století, kteří tvrdí, že správně nastavený trestní řád je ten, který motivuje budoucího delikventa ke spáchání takového činu, za který je menší trestní postih. Avšak přesně jak autor uvádí, myslitelé zcela vylučují emoční stránku, protože pachatel ne vždy uvažuje racionálně.³⁹

³⁸ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, Dauphin, Praha – 2000, s. 146.

³⁹ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ s. r. o., Praha – 2007, s. 22.

Tyto myšlenky absolutně vylučují čin spáchání například v afektu nebo čiré zoufalosti. A s tím souvisí fakt, že odstrašující účinek a jeho působení však nejvíce záleží na samotném druhu trestného činu. Například pokud člověk spáchá vraždu, je v daleko citelnějším emočním rozpoložení, než zloděj, který jde vykrást banku a jde mu čistě ziskovou stránku věci. Jak jsem již zmínila výše, utilitární teorie je přípustná tehdy, když přinese jisté větší dobro. Tato definice by však mohla svádět k tomu, že se samotný trest aplikovaný na jedince dá velmi snadno zneužito. K dostatečnému odstrašení potencionálních delikventů, nelze ukládat nepřiměřené tresty pro pachatele.

Trest musí být přiměřený spáchanému činu, lidem nemůže být useknuta ruka, za to, že něco ukradli, jak to mu bylo dříve v některých státech. I když paradoxně, možná právě takto kruté a nehumánní tresty by v dnešní době zajistily větší formu prevence.

Nápravná teorie má poněkud horší úlohu, protože jako už sám její název napovídá, měl by to být takový systém, díky kterému si jedinec dokáže znovu osvojit morální hodnoty a spěje k nápravě svého myšlení a jednání. Mohlo by se zdát, že již samotný trest vězení bude sloužit k tomu, že odsouzený má mnoho času, aby sám mohl přemýšlet nad svými hříchy a uvědomit si, v čem se špatně zachoval a jak se do budoucna chovat, tak aby pro společnost nebyl přítěží, ale přínosem. Léta praxe věznic a různých detenčních i výchovných zařízení, však ukazují, že pouze samotný trest je nedostačující. Proto je nutné věnovat pozornost i převýchově, tzv. zajistit odsouzeným pravidelný denní řád a práci.

Třetí teorií je teorie eliminační. Hlavní náplní je eliminovat jedince, kteří nejsou schopni nápravy a jsou pro své okolí natolik nebezpeční, že potřeba separace. Její úlohou je zjistit, doslova vypátrat tyto jedince a zajistit tak bezpečnost pro společnost. Lata jako největší námitku uvádí, že může dojít k pochybení. Může být neprávem označena osoba, která ve skutečnosti pro společnost žádné nebezpečí nepředstavuje, nebo alespoň ne tak citelné, pokud je však tato osoba vytipována a eliminována, lze jen těžko zjistit, že došlo k pochybení.

Naopak nemusí být odhalen opravdu nebezpečný jedinec až do té doby, dokud nespáchá nějaký opravdu opovrženíhodný akt.⁴⁰ Proto je otázka, zda eliminační teorie nemůžou napáchat více škody než užitku, zda počet nespravedlivě odsouzených nebude vyšší než počet uvězněných notorických delikventů.

Poslední teorií je restituční teorie, v níž se pachatel sám podílí na odčinění újmy, alespoň částečně, která byla poškozenému způsobena. Lata popisuje, že tato aktivní účast obou stran, může vést k pochopení. Pachatel se může vcítit do pohledu poškozeného a lépe tak porozumět tomu, jaké má jeho čin následky.

Člověk, který utrpěl újmu, si často odnáší také jisté psychické trauma. Vyjasnění a pachatelova snaha, může vést ke snadnějšímu překonání tohoto traumatu.⁴¹ V tomto případě, se tedy spíše jedná specifickou nápravu delikventa, snaží se zapůsobit na morální stránku jeho osobnosti, aby sám na vlastní kůži mohl pocítit danou újmu a zpytovat své svědomí. Toto přímé setkání s vlastním činem často na jedince zapůsobí daleko více a zanechá v něm daleko větší „otisk“, než mnohdy bezduché uložení trestu. Restituční teorie působí především na pachatele mladé, u kterých je větší předpoklad nápravy a uvědomění si vlastních chyb. Mladý člověk má totiž celý život před sebou, a pokud se jedná o jistou nerozvážnost či chybný krok, je podle mého názoru správné, dát mu druhou šanci.

Každá utilitární teorie má své výhody i nevýhody. Všechny mají za cíl snažit se docílit toho, aby se společnost stávala lepší a bezpečnější. Aby se co nejvíce snížil počet delikventů, anebo pokud již jedinci spáchají trestný čin, zajistit, aby nedocházelo k další recidivě.

⁴⁰ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ s. r. o., Praha – 2007. s. 30.

⁴¹ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ s. r. o., Praha – 2007. s. 32.

3.2.3 Retribuční teorie

Naprosto odlišnou vizi, na základě čeho uložit provinilci trest, zastávají retribuční teorie. Trest je ospravedlněn samotným spácháním zločinu a nepotřebuje další zdůvodnění.

Pokud by se přihlíželo k dalším faktorům, například k recidivě, byl by delikvent trestán i za něco, co nespáchal.⁴² Tudíž na rozdíl od utilitárních teorií, vše ostatní co se týká trestu, a v podstatě tvoří obsah utilitárních teorií, chápou teorie retribuční pouze jako sekundární znaky. Retribuční teorie jsou koncipované na základě formy odplaty. Jedinec spáchá trestný čin, zaslouží si tak trest, který ovšem musí být úměrný zločinu, který spáchal. Nikoliv však formou odplaty oko za oko, zub za zub. Trest nemusí způsobit pachateli stejná příkoří, jaká pachatel způsobil oběti trestného činu.

„Trest tedy upevňuje sociální soudržnost: právní vědomí řádných občanů je posíleno a ti méně řádní jsou trestem odstrašeni. Odsouzením pachatele jsou zároveň ostatní osoby podezřelé ze spáchání daného trestného činu označeny za nevinné a je tak deklarována jejich bezúhonnost.“⁴³ I Retribuční teorie se rozdělují na různé další pod teorie a mají společný cíl, nebo spíše základ. Tím je již výše zmíněná odplata. V čem se však odlišují, je fakt, že každá jinak odpovídá ospravedlnění trestu. Konstantní formu rozdělení retribuční teorie nemají. Autoři, kteří zabývající se těmito teoriemi se snaží jejich rozdělení sestavit podle dostupných poznatků a znalostí, takže každé jejich rozdělení se po té dosti liší. Někteří myslitelé vidí rozdělení teorie pouze ze dvou hledisek, jiní jsou schopni je rozdělit do devíti bodů.

⁴² Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ s. r. o., Praha – 2007. s. 34.

⁴³ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ s. r. o., Praha – 2007. s. 41.

Nastíním tedy dělení těchto pod teorií, jak to vidí Lata. Retribuční teorie se dělí do 8 bodů: Trest coby požadavek spravedlnosti a znovunastolení práva, Trest coby ztráta pachatelových práv, Trest coby znovunastolení rovnováhy a odejmutí neoprávněně získané výhody, Trest coby manifestace nesouhlasu s chováním pachatele, Trest coby možnost k pokání, Reciprocita trestu, Proč má být pachatel trestán a nikoliv léčen?, Otázka svobodné vůle.⁴⁴

S odkazem na veškerá fakta, která jsem uvedla výše, jsou smysl a účel trestu naprosto zásadními elementy, pro tvorbu nových či přetváření již daných trestních pravidel a zákonů. Obě výše zmíněné teorie, jak utilitární, tak retribuční mají své pro a proti. Nemohu tvrdit, že bych se více ztotožnila s myšlenkami jedné nebo druhé teorie. Na utilitárních teoriích je podle mě důležité věnovat pozornost prevenci, a to jak u již trestaných pachatelů, tak potencionálních delikventů. Také se ztotožňuji s názorem, že by se měla věnovat velká pozornost eliminaci rizikovým jedincům. U retribučních teorií se mi naopak velice zamlouvá fakt, že již pachatelův čin mu zaručuje trest. Naprosto nesouhlasím s tvrzení utilitárních teorií, že trest je vhodný pouze tehdy, kdy přinese větší blaho pro společnost a naopak souhlasím s vysokou přísností trestů, tak jak jí navrhuji retribuční teorie.

Smysl a účel trestání je podle mě zřejmý. Trestáním si společnost zaručuje ochranu a pořádek, aby nenastal chaos v podobě, že si každý bude moct páchat trestnou činnost, jak se mu zlíbí. Plody a užitky zločinu je mocné lákadlo, tudíž je potřeba vytvořit mantinely, aby společnost neupadala do zkázy.

3. 1. Proměny trestu napříč dějinami evropského práva

Trest se vyvíjel souběžně se společností, jejím rozvinutým právním systémem a jejím myšlením. A to doslova. Na základě toho, jak daná společnost napříč věkem přistupovala k trestu, se odráží to, jak vnímala člověka jako lidskou bytost.

⁴⁴ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ s. r. o., Praha – 2007.

První tresty byly velice kruté a řídily se zásadou oko za oko, zub za zub. Tvůrcem těchto zákonů byl král starobabylonské říše Chammurapi.⁴⁵ Když člověk neprávem usvědčil jiného člověka z nějaké trestného činu, nebo mu vinu neprokázal, sám byl usmrčen. Dost často byly tresty i neadekvátní vůči provedenému činu, například pokud dítě udeří svého otce, čeká ho za to trest, urážnutí končetiny.

Odplata byla měřena každému stejně, bez ohledu na to, zda se jednalo o dospělého či dítě. Mezi nejzávažnější přečiny, za které se uděloval trest smrti, patřila vražda, loupežnictví, znásilnění a často také nevěra. Další tresty, jak vyplývá z příkladu trestu z Chammurapiho zákona, jsou mrzačení a v hojné míře se též ukládaly i pokuty.⁴⁶ V dalších starověkých státech jsou tresty za páchané delikty velice podobné.

V Egyptském právu se mimo jiné setkáváme ještě s tvrdými tresty pro postih úředníků, a také pro vykradače hrobek. Trestní právo Izraele se snaží poněkud zmírnit fyzické trestání a uplatňuje tak v širší míře trest odškodnění a naprosto odsuzuje tresty mrzačící tělo⁴⁷. S příchodem antiky se mění přísnost trestů. Druh trestů se ve starověkém Řecku a Římě příliš nelišil od státu starověku, jako byla Mezopotámie, Egypt a Izrael. Velice typickým je znovu trest smrti, tresty vyhnanství a tresty peněžité.⁴⁸ V Řecku však dochází k reorganizaci státní uspořádanosti a rozděluje se tak na menší městské státy zvané polis. Prosto se trestní zákony rozšiřují o takové tresty jako je například zbavení občanské cti, vlastizrada či podvedení lidu.

⁴⁵ Černíková, V., kolektiv.: *Sociální ochrana, terciální prevence, její možnosti s limity*, Aleš Čeněk, Plzeň – 2008, s. 30.

⁴⁶ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004, s. 32.

⁴⁷ Černíková, V., kolektiv.: *Sociální ochrana, terciální prevence, její možnosti s limity*, Aleš Čeněk, Plzeň – 2008, s. 31.

⁴⁸ Černíková, V., kolektiv.: *Sociální ochrana, terciální prevence, její možnosti s limity*, Aleš Čeněk, Plzeň – 2008, s.31.

Dotyčný většinou musel zaplatit vysokou pokutu. Z hlediska víry trestní právo prošlo také změnou a bylo doplněno například o zákony rouhání se bohům, nebo dokonce bezbožnost. V Římě byla situace dosti podobná, mezi dva nejčastější druhy trestů patřily hrdelní tresty a peněžitě. V 149 př. n. l. byla poprvé zřízena stálá porota.⁴⁹ S nástupem dominátu se rozšiřuje škála tělesných trestů a nově vznikají zákony na ochranu křesťanského náboženství.

Prohlubuje se také rozdíl v trestání mezi jednotlivými vrstvami společnosti. Pojetí trestu se ve starogeránských státech příliš nezměnil. Téměř za všechny zločiny, například velezrada, útek z vojska, znásilnění, následovala vinikova smrt. Hlavním motivem trestu je tzv. krevní msta. Se zánikem západořímské říše se plynule přechází do období středověku.

Znamená to pokračování v tom, že základem trestního práva stále zůstává krevním, soukromá msta. Zpočátku bylo trestání ponecháno na samotných poškozených či jeho rodině. Z dnešního pohledu a propracovanosti dnešních zákonů se to zdá velice primitivní, avšak v mnohých státech, například Itálii, se takové to praktiky dodržují do dnes.

V 13. a 14. století se situace poněkud změnila, protože zodpovědnost za zločin přebírají soudci a zločince stíhají s úřední povinností. Právo soukromé msty se však ponechalo určité vrstvě a to panovnické. Umožňovalo jim mezi sebou vést války. Trest byl stále chápán jako odplata za pachatelův čin, a tak měl viník okusit také příkoří, které spáchal jiným. Trest, začíná tvořit dělicí čáru, mezi delikventy a společností. Z alternativní možnosti trestání, která stojí proti trestu smrti, se stále více začíná využívat vězení, kde jsou ale odsouzení vystaveni nehumánním podmínkám.

⁴⁹ Kolektiv autorů právnické fakulty UK.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Linde, Praha – 2004, s. 87.

Avšak jak uvádí Černíková: „Uvěznění bylo humánnějším postupem, nezbavovalo člověka života a nebyla dotčena ani jeho fyzická integrita.“⁵⁰ V pozdější době se začaly hojně využívat další alternativy trestu, jako například nucené práce, či galeje. Trest smrti se ale stále používá, dbá se ale na to, aby odsouzený při umírání co nejméně trpěl. Roku 1792 dochází společnost k názoru, že nejideálnějším způsobem popravu je stětí gilotinou.⁵¹ Společně s příchodem intelektu a vzdělanosti, osvícenstvím, se do otázek trestání zapojuje stále více myslitelů a filozofů té doby a trestání zachvacuje silná vlna „polidštění.“ S delikventem se přestává zacházet jako s tím nejnižším článkem společnosti a je vnímán jako lidská bytost.

Roste diferenciaci trestů a jejich funkčnost. Trest musí být výchovný, aby mohl jedinec změnit svůj duševní postoj.⁵²

V 18. století se počínají trestat i prohřešky proti mravům a vězení se stává jediným výkonem trestu. Definitivně se upouští od pojmání trestu formou odplaty. Vypalování znamení na tělo delikventa zaniká a spolu s ním i veřejné trestání, a to se vztahuje i na přepravu vězňů, která se stává anonymní. Vězni se převáží tzv. černým vozem, do kterého není vidět.⁵³

19. a 20. století má již více méně charakter podobný, akorát dochází k prohlubování vytyčených cílů, které kladou obrovský důraz na práva a povinnosti odsouzeného a hlavně edukační prvek trestání. Rozvíjí se řada penologických systémů.

⁵⁰ Černíková, V., kolektiv.: *Sociální ochrana, terciální prevence, její možnosti s limity*, Aleš Čeněk, Plzeň – 2008, s. 32.

⁵¹ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, Dauphin, Praha – 2000, s. 45.

⁵² Černíková, V., kolektiv.: *Sociální ochrana, terciální prevence, její možnosti s limity*, Aleš Čeněk, Plzeň – 2008, s. 34.

⁵³ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, Dauphin, Praha – 2000, s. 40.

V souvislosti s těmito principy dochází společnosti k tomu názoru, že nelze uplatňovat stejnou metodou všechny věkové kategorie a stejně i muže a ženy. Postupně se zjišťuje, že nelze pouze napravovat pošramocené charaktery těch, kteří už nějaký trestný čin spáchali, ale je potřeba se obrátit pozornost na širokou veřejnost, potencionální delikventy, a tak čím dál více se klade důraz na prevenci. V současné době je trest smrti zrušen ve většině evropských zemí. Místo toho se užívá trestu doživotního odsouzení, pro nenapravitelné a společnosti nebezpečné jedince. Přesto, že se stále najde spousta zastánců trestu smrti, jejichž argumenty jsou pádné. Zabránění recidivy, odstrašení, nebo odplata za spáchaný čin, protože pokud se objeví případ nějakého brutálního vraha, zvláště odporný případ, každý si představí sám sebe na místě pozůstalých a trest smrti je pro ně jediné adekvátní odčinění.

Nejsilnějšími dvěma argumenty zůstává možnost justičního omylu, popřípadě cílené odstranění nepohodlných osob a s ohledem na všeobecné mínění a snažení, nelze smrt oplácet smrtí.⁵⁴

S počátkem vzniku Českého státu, který datuje do 9. století kdy upadá Velkomoravská říše, se rozvíjí trestního právo a hlavně trest. V raném počátku nebyly, snad jako všude v Evropě, výjimkou takové tresty jako bylo ukamenování, nebo právě krevní msta. Častým trestem byl i trest smrti, ten se prováděl nejčastěji čtyřmi způsoby: stětí, zahrabání, oběšení a upálení, který byl velice hojně užíván hlavně v době předhusitské.⁵⁵ Pokud tedy měl dotýčný štěstí a nebyl zabit, byl velice často zmrzačen, a to způsobem, aby bylo jasné, jaký delikt viník spáchal. Za krádež byly useknuty ruce, za rouhání uříznut jazyk. V časech husitských revolucí byl trest smrti značně omezen až téměř zrušen. S nástupem feudalismu se začíná rozšiřovat škála trestných činů o tresty odnětí svobody a nucené práce, jejichž práva expanze nastává až v novověku. Rozvoj hrdelního práva v českých zemích měl na starosti rychtář. Vykonavatelem hrdelního práva, nebo mistrem ostrého meče, byl kat, také popravitel.

⁵⁴ Monestier, M.: *Historie trestu smrti*, Rybka Publishers, Praha 1998, s. 375.

⁵⁵ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 32.

Popravy byly veřejné, aby samotný akt odradil co nejvíce lidí od podobných trestných činů. Poprava oběšením se obvykle vykonávala na šibenici. Když nebyla šibenice k dispozici, kat vykonával popravu na stromech. Mnohdy byly vykonány ještě posmrtné tresty, kdy se mrtvému utrhalý prsty nebo odřezávaly končetiny. Poprava stětím hlavy byla považována za milostivou smrt, existovala však také možnost, že kat provedl popravu špatně a pokud ještě po třetím seknutí odsouzený žil, byl omilostněn. Za nejkrutější tresty bylo považováno lámání v kole nebo upálení za živa.⁵⁶ Od 18. století se jako forma zajištění delikventa začalo využívat vězení, kde byl přikován v poutech na rukou a nohou. Po té byl předvolán k výslechu a po přednesení žaloby a městské poradě, byl dále postoupen k výkonu útrpného práva. Samotné přiznání nebylo relevantní, protože na mučidlech provinilec často přiznal i další delikty, často také pod mírou utrpení přiznal i to, co nespáchal.

Tortura u nás byla zachována až do roku 1778.⁵⁷ Stejně jako tomu bylo v ostatních evropských zemích, i u nás se praktikovalo vypalování cejchu, zejména na záda. Mezi dosti aplikované tresty také patřil pranýř, jenž sloužil pro drobné zloděje a osoby, které byly obviněny z mravních deliktů.

Nástupem dalšího tisíciletí se začíná upouštět od trestů smrti. Způsob jeho provedení se také eliminuje na oběšení popřípadě zastřelení. Poslední veřejná poprava v Čechách se uskutečnila v Plzni roku 1871.⁵⁸ Ostře proti trestu smrti vystoupil T. G. Masaryk, jenž konstatoval, že poprava je nejděbelnější druh zabítí a zbytek inkvizičních praktik.⁵⁹ Trest smrti byl zachován ještě v roce 1961, kdy vznikl nový trestní zákoník, i když už se používal jen ve výjimečných případech.

Až teprve konec 20. století, reforma trestního zákonu a přijetí Listiny základních práv a svobod dochází k jeho zrušení. Nahrazen je trestem odnětí svobody a to buď ve výši 15-20, nebo doživotním trestem. Zákon je doplněn o další formy trestu, například uložení peněžitě pokuty nebo zákaz činnosti.

⁵⁶ Monestier, M.: *Historie trestu smrti*, Rybka Publishers, Praha 1998, s. 355.

⁵⁷ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 44.

⁵⁸ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 67.

⁵⁹ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 68.

Současný trestní řád se snaží korespondovat s evropskými normami a pravidly. Prošel obrovským vývojem od krutých trestů za použití tortury až do dneška, kdy převažuje humánní podoba trestání.

3. 2. Přičitatelnost činu a jemu odpovídající trest

Jak správně určit míru trestu, aby odpovídala pachatelovu činu a zároveň měla dostatečné výchovné účinky, a možná ještě v nemalé míře působila dostatečně odstrašujícím způsobem na ostatní členy společnosti? Jak uvádí Lata: „ Je velmi těžké určit, jaký konkrétní trest je spravedlivý za konkrétní trestný čin. Jednoduší je určit, jaký trest spravedlivý není, jelikož je buď příliš mírný nebo přísný.“⁶⁰ Historie nám nabízí veliké množství činů, ze kterých můžeme čerpat při sestavování trestní škály. Vraždy, krádeže, loupeže, znásilnění, pomluva, ničení majetku, neúmyslné zabití atd., díky selhávání lidské povahy máme bohužel z čeho čerpat. Hlavním kritériem se opět stávají morální hodnoty. Mezi nejhoršími činy budou tedy převažovat ty, které se bezprostředně dotýkají samotného lidského těla nebo duše. Naopak mezi ty nejméně závažné budou patřit malé přestupky. Mnohem těžším úkolem je určit odpovídající trest. V potaz musí být zohledněna společenská nebezpečnost pachatele pro společnost, čili způsob provedení činu, jeho následky, okolnosti, za kterých byl spáchán, kdo trestný čin spáchal a jestli osoba mladistvá, nebo již plnoletá.⁶¹ Dále se přihlíží na fakt, zda u delikventa dochází k recidivě, či zda se jedná do té doby bezúhonnou osobu, nebo zda netrpí nějakou duševní poruchou či psychickou poruchou atd.

Když pomineme samotný čin, zpravidla nejvíce určujícím charakterem bývá motiv pachatele. Není zabití jako zabití. Opravdu bychom vyměřili stejný trest jedinci, který zabil člověka v sebeobraně, kdy bránil svůj vlastní život, a jedinci, který jde vykrást poštu a zastřelí přitom ženu za přepážkou?

⁶⁰ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ s. r. o., Praha – 2007. s. 75.

⁶¹ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ s. r. o., Praha – 2007. s. 79.

Motiv delikventa, je rozhodujícím činitelem, který nevinného posouvá na druhou stranu zákona. Kdo je však oprávněn rozhodovat a soudit osudy druhých? Stačí k tomu dostatečná míra vzdělání a zkušeností? Sama historie nám ukazuje, že i přes veškeré snahy, dojít ke spravedlivému trestu, zákonodárci často přistupovali k trestům, které jsou z dnešního civilizovaného pohledu naprosto nepřijatelné. A často také trest neodpovídal činu, který byl spáchán, byl mnohem krutější. Proto je podle mého názoru velice obtížné určit odpovídající potrestání, aby to bylo přijatelné celou společností.

Soudci, zákonodárci, ti co tresty určují, jsou jenom lidé, a podle mého názoru se nelze naprosto odprostit od lidského pohledu na věc. Stejně tak je člověk od přírody osoba hříšná, svodů je svět plný a je tak těžké jím nepodlehnout.

4 Trest jako nutná obrana společnosti

Společnost, soubor jednotlicích individuálních prvků, lidí, kteří žijí v pospolitosti, každý sám za sebe a zároveň jsou nuceni podřídit se určitému řádu, který je společenstvím dán. Každý člověk je jedinečný, svými vzhledem, charakterem, vystupováním. Narodí se a stává se naprostým unikátem. Zároveň však přichází na svět, do určitého společenství, které funguje na základě svých zaběhnutých pravidel a řádu, a člověk je nucen hned od počátku toto všechno respektovat a řídit se tím. V podstatě mu není dána jiná volba, protože případné porušení léty prověřených zvyků a tradičních hodnot, se trestá. J. J. Rousseau tvrdí: „Člověk se narodil svobodou a všude je v okovech.“⁶² Člověk se sice nenarodí z vlastní vůle, ale je dána ta výsada, že se narodí jako svobodná bytost, postupem času dobrušována zkušenostmi a moudrostí. Člověk tak s přibývajícími roky nabírá více svobody, čili práv v rozhodování a v konání svých počinů. Přesto je naprostá svoboda pouze iluzorní pojem. Omezení svobody je nezbytné, aby lidská společnost přežila. Jak již tvrdil jeden z největších myslitelů všech dob, Aristoteles: „Člověk je tzv. Zoon politikon, neboli bytost společenská, tedy nemůže žít sám.“⁶³ Proto je nutné, abychom částečně ustoupili od nároku na svá řekněme „přirozená práva“, podřídili se „právu většiny.“ neboli tzv. Společenské smlouvě.

Hlavním problém J. J. Rousseau definoval takto: „Nalézt formu sdružení, které by bránilo a ochraňovalo vší společnou silou osobu a majetek každého člena, a

⁶² Rousseau, J. J.: *O společenské smlouvě neboli zásadách státního práva*, Dobrá voda: Aleš Čeněk – 2002, s. 12.

⁶³ Aristoteles.: *Politika*, Rezek, Praha – 1998.

podle níž každý by poslouchal jenom sama sebe, i když se sloučí se všemi, a zůstával svobodným jako dříve.“⁶⁴ Do jisté míry je to utopická myšlenka.

Podle mého názoru nelze explicitně nalézt přímé, striktní řešení. Což ani sám autor myšlenky nepřipouští. Jde o kompromis, o kompromis práv jedince, které musí být a budou do jisté míry potlačeny právem společnosti. Tím kompromisem se vlastně myslí:

„K tomu, abys mohl žít, je potřeba společenství lidí, v kterém ty můžeš žít, ale za cenu toho, že se podvolíš jejím pravidlům a řádu.“ Člověk na tuto dohodu přistoupí, musí, a zavazuje se tak i k určitému vnitřnímu stanovisku, čímž vyjadřuje svůj souhlasný postoj k morálním hodnotám, které společnost zastává. H. L. A. Hart však tvrdí, že ne vždy je nutné zastávat i toto vnitřní stanovisko, mnohdy stačí vyjádření vnějšího souhlasu. Je však nutné, aby člověk uznal, a tak kriticky reflektoval své postoje, že určité požadavky společnosti na jedince jsou oprávněné a nezbytné pro její fungování.⁶⁵

Trest jako nutná obrana společnosti. Je zřejmé, že pokud jedinec přestoupí na pravidla společnosti, bude následovat trest. Z bezúhonného jedince se může stát delikvent. Ano, vše je závislé pouze na rozhodnutí jeho samého. Vystává tak zvláštní paradox – svoboda jednotlivce je sice do jisté míry omezovaná, ne však natolik, aby se nemohl svobodně rozhodnout. Pravidla nám určují, jak bychom se měli chovat, ale nemohou všeobecně zaručit, že se jimi budeme řídit. Je tedy potřeba převést porušení těchto morálních hodnot společnosti na praktickou úroveň a zaštitit ji takovými zákony, které budou objektivně rozpoznávat konkrétní přečiny, za které bude následovat adekvátní trest.

Požadavky společnosti jsou vlastně takovou obecnou strukturou. Nikdy se nezavděčíte všem, ale měla by existovat taková cesta, která bude pro všechny určitým způsobem přijatelná. Jelikož se míra násilí v současné době stále prohlubuje,

⁶⁴ Rousseau, J. J.: *O společenské smlouvě neboli zásadách státního práva*, Dobrá voda: Aleš Čeněk – 2002, s. 24.

⁶⁵ Hart, H. L. A.: *Pojem práva*, Prostor, Praha – 2004.

stává se potřeba chránit se, nezbytnou součástí společnosti. A jak nejlépe zajistit ochranu? Tvorbou zákonů. Závazných pravidel, která budou nuceni všichni dodržovat a řídit se jimi.

A to nejen kodexy na úrovni tuzemské, ale i mezinárodní, aby se člověk i jinde ve světě mohl cítit bezpečně, aby věděl, že nejsme pouze stát v srdci Evropy, který je ve své postatě jen osamoceným ostrovem, protože všichni kolem vyznávají jiné hodnoty. Aby toto vše bylo proveditelné, je zapotřebí většiny, těžko můžeme budovat bezpečný stát, když většina společnosti bude nakloněna násilí, jako tomu bylo v období nacismu či fašismu. Jak uvádí J. J. Rousseau: „Každý zločinec, který útočí na společenské právo, stává se pro své zločiny vzbouřencem a zrádce vlasti; přestává být jejím členem tím, že porušuje její zákony; a dokonce s ní vede válku. Tehdy záchova státu je neslučitelná s jeho záchovou; jeden musí zahynouti.“⁶⁶ Tato slova naprosto vystihují situaci delikvent versus společnost. Trestání je neodmyslitelnou součástí, jak zabránit naprostému chaosu a kolapsu společnosti. Pokud nechceme žít jako zvířata, kde se bude uplatňovat právo silnějšího, musíme si bezpečnost a svobodu zaštitit. Jak k tomu dodává M. Foucault:

„Trestání není jen souhrn nařízení, které mají zabráňovat trestu, trestání má také za úkol legální cestou zabráňovat zločinu.“⁶⁷ Kéž by byli lidé natolik rozumní, že bychom otázku trestu vůbec nemuseli řešit. Ještě jednou si tedy dovolím citovat J. J. Rousseau: „Všechna spravedlnost pochází od Boha, on je jejím pramenem, ale kdybychom ji dovedli přijímati s takové výše, nepotřebovali bychom ani vlády ani zákonů.“⁶⁸

⁶⁶ Rousseau, J. J.: *O společenské smlouvě neboli zásadách státního práva*, Dobrá voda: Aleš Čeněk – 2002, s. 44.

⁶⁷ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, Dauphin, Praha – 2000, s. 59.

⁶⁸ Rousseau, J. J.: *O společenské smlouvě neboli zásadách státního práva*, Dobrá voda: Aleš Čeněk – 2002, s. 46.

4. 1. Zákonná spravedlnost versus práva delikventa

Jak jsem již nastínila v předchozí kapitole, zákony nejsou přežitkem, ale naprostou nutností. Co člověk to jiná povaha, jiné myšlení, jiná výchova, jiné vzdělání, zkrátka unikát. Každý vyznává jiné morální hodnoty, každý vyznává i jiné priority. Je těžké všechny lidské charaktery, jejich tužby a přání, sloučit dohromady a plout na jedné lodi stejným směrem. Je však nezbytné takový kompromis nalézt. To co bychom měli mít všichni společné, je stejné mínění a názor na pravidla, díky nimž společnost funguje a rozvíjí se. Lidé jsou jen lidé, a proto si k určitým postojům musí sami dojít, třeba i přes překážky a těch je historie plná. Nejen ale lidé, jako jedinci, potřebují čas a životní zkoušky k tomu, aby si utřídili názory, tak i samotné národy musí dozrát k tomu, aby vytvořily takové zákony, jež budou něčemu platné. „Národové jako lidé mají dobu mládí, nebo, chcete-li, dobu zralosti, které je třeba vyčkati, než jsou podrobeni zákonům; ale zralost národa nelze vždy snadno poznati; a když se přijde předčasně, dílo je pochybeno.“⁶⁹ Jenže zákony samy o sobě, byť jsou sebedokonalejší, nejsou k ničemu, pokud nebudou existovat lidé, kteří jsou ochotni je dodržovat. Tím se ale stále pohybujeme pouze v jedné rovině a to na straně práv společnosti. Současné pojetí trestního práva, všude v Evropě, se řídí pravidly, jak je v roce 1965 formou doporučení vydala OSN, Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězněnými.⁷⁰ Na osoby trestané je většinou pohlíženo s opovržením, protože není k dispozici dostatek informací, dáváme na první dojem.

⁶⁹ Rousseau, J. J.: *O společenské smlouvě neboli zásadách státního práva*, Dobrá voda: Aleš Čeněk – 2002, s. 55.

⁷⁰ Černíková, V.: *Sociální ochrana, terciální prevence, její možnosti a limity*, Aleš Čeněk, Plzeň – 2008, s. 48.

Neuvědomujeme si, že na tom samém místě se špatnou souhrou okolností a náhod můžeme objevit my. Je zkrátka nutné si uvědomit, že i vězeň je člověk a stejně jako má své povinnosti, když plní výkon trestu, má i svá práva. Přínos standardních pravidel:⁷¹

- minimální pravidla, jak zacházet s odsouzeným v souladu s omezování svobody a prosazováním disciplíny
- jsou to morální a filozofické hodnoty, které prokazují úctu k lidskému životu
- respektují práva jedince, který se nalézá ve výkonu trestu odnětí svobody
- jedná se o určitý standard, který je dosažený zkušenostmi jednotlivých zemí v oblasti vězeňství
- sjednocuje systém věznic a pravidla zacházení s vězni u členských zemí
- podněcuje ke zlepšování vězeňství a to jak na úrovni praktické, tak i teoretické
- jsou považována za nejvýznamnější mezinárodní dokument v oblasti vězeňství

Standardní pravidla mají dvě části. V první části jsou uvedena obecná pravidla, tedy praxe věznic, a také naprosto nestranné dodržování vytyčených standardů, druhá část poskytuje rady ohledně vnitřního fungování věznic a zohledňuje menšinové skupiny odsouzených, například duševně nemocné, invalidní atd.⁷² Současná podoba tedy naprosto respektuje a zohledňuje práva delikventa. Situace, ale nebyla vždy taková.

Přece jen není tak dávno doba, kdy šlo jen o to, pachatele potrestat a použít k tomu takových metod, které bychom dnes přirovnali například k mafiánským

⁷¹ Černíková, V.: *Sociální ochrana, terciální prevence, její možnosti a limity*, Aleš Čeněk, Plzeň – 2008, s. 48.

⁷² Černíková, V.: *Sociální ochrana, terciální prevence, její možnosti a limity*, Aleš Čeněk, Plzeň – 2008, s. 49.

praktikám. Třeba takové vězení dnes slouží ve většině případů jako nápravná instance, kterou pachatel musí projít, aby získal znovu status bezúhonnosti.

Dříve však, pokud se lidé dostali do vězení, které se nacházelo v hradních sklepeních, dalo se mluvit o velké výhře, pokud jste vůbec přežili. Hygienické podmínky, ty zde totiž byly přímo katastrofální.⁷³ Dokonce existoval způsob trestu, jenž odsouzenému zaručoval jistou a poměrně rychlou smrt.

Jedinec byl uzamčen do malé čtvercové díry v podlaze vězení, kde měl pouze možnost skrčené polohy vleže a byl přivřen mříží. Delikvent už nebyl člověk, ztratil svobodu, a s tím i svá práva. Podmínky, které si nedovedeme ani představit. V některých zemích se s tím však můžeme setkat i dnes. Starý kontinent je v porovnání s ostatním světem v ohledu práv člověka velice vyspělý a lidský život má obrovskou cenu. Srovnáme-li to například se zeměmi islámskými, kde je běžnou praxí dát dětem do ruky zbraň a vyslat je do první linie boje. Svůj postoj úcty evropské země demonstrují i tím, že téměř většina přestala používat trest smrti. Nechci tím ale tvrdit, že země, které mají v platnosti smrt jako jednu z možností trestu, jsou necivilizované a nevyspělé. Existují přesvědčivé názory pro a proti ohledně trestu smrti, které se pokusím nastínit v kapitole čtvrté, a je těžké určit, které argumenty jsou pádnější. Každopádně trest smrti může připomínat tresty typu oko za oko, zub za zub, a tudíž se vražda oplácí vraždou. Otázkou zůstává, když člověk co spáchá vraždu a stává se vrahem, tak jak je potom vnímán stát, když popraví vězně, byť za naprosto humánních okolností, kdy pachatel necítí žádnou bolest.

4.2. Formy prevence kriminality

Hlavní aspekt této kapitoly tvoří pojem prevence a vše s ní spojené. Její forma, rozsah, zda vůbec prevence jako taková má v moderní kriminalistice zastoupení? Myslí se tím, jestli je vůbec nutné promýšlet, jak by prevence měla být

⁷³ Sochůrek, J.: *Úvod do penologie, TUL, Liberec – 2007, s. 15.*

koncipována, aby dosáhla stanovených výsledků, čili měla dostatečně odstrašující vliv. Jeli vůbec možné vytvořit prevenci jako takovou?

Nebo nejedná se pouze, v dnešní době, možná i v minulosti, iluzorní pojem, jenom určité stanovisko společnosti, jak se alespoň pokusit bojovat s kriminalitou?

Nejprve by asi mělo být osvětleno, co vůbec z hlediska hermeneutického prevence je. Pochází z latinského „*praevenire*“, a to v původním smyslu znamená něčemu předcházet, něčemu se vyvarovat. Význam slova se nevztahuje výhradně k právu, ale právní odvětví je jedním, v které s tímto pojem pracuje.

V souvislosti s právem je prevence spojována s recidivou trestných činů a prevence má být natolik dostatečná, aby k recidivě nedocházelo.

Když už se zamýšlíme nad prevencí jako takovou, je potřeba si položit již výše zmíněnou otázku, zda je vůbec v našich silách vytvořit takovou koncepci prevence, která bude schopná kriminalitu potlačit. Prevence kriminality má *de facto* tedy jediný vytyčený cíl, a to vytvořit takové tresty, které budou mít na potencionálního pachatele nebo recidivistu odstrašující vliv.

Podle Michela Foucaulta, je prevence vůbec nejdůležitějším článkem v celém systému trestání a zároveň dodává, že pokud přes veškeré snažení potencionálnímu delikventovi nezamezí páchat trestnou činou, a ten následně stejně zločin spáchá, je trestání určitým ospravedlněním. Ve svém díle rozpracoval 6 pravidel, které by v sobě koncepcie prevence měla obsahovat, aby měla tížené výsledky.⁷⁴

1. Minimální kvalita – nastavit takové parametry, aby měl zločin co nejmenší účinek
2. Dostatečná idealita – újma pro potencionálního delikventa nebo recidivistu musí být mnohonásobně větší než případný požitek z jeho zločinu.
3. Vedlejší účinky – tento bod je zaměřený zejména na již zmíněné potencionální pachatele, v nichž má vzbuzovat strach z trestu, který by následoval za spáchaný čin.

⁷⁴ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, Dauphin, Praha – 2000, s. 146.

4. Naprostá jistota – dokonalý popis trestu v zákoně, což souvisí s bodem 3., kde právě důkladný popis trestu má vzbuzovat strach.
5. Obecná pravidla = presumpce neviny – doku pachatel není uznán vinným, platí jeho nevinnost.
6. Pravidlo optimální specifikace – navazuje na bod 4. a požaduje zákoník, kde by byly kodifikovány všechny trestné činy. Mělo by zde být zohledněna sociální situace pachatele, a také okolnosti či záměry, za kterých byl čin spáchán.

Je otázkou, zda koncept prevence, jak ho navrhuje Michel Foucault, se dá obecně použít. Pachatelé se totiž v podstatě dělí na 3 základní typy. Potencionální pachatelé, jež žádný trestný čin, ještě nikdy nespáchali, recidivisté a nezletilý pachatelé. U každé s těchto skupin platí v podstatě jiný must, a to jak v přístupu, tak i v konečné fázi udělení trestu. Nezletilce nelze trestat stejně jako dospělého člověka. A recidivista, který již jednou nebo vícekrát trestný čin spáchal, také bude zařazen do jiné trestné škály, než nikdy netrestaný člověk.⁷⁵

K šíření prevence v dnešní době také výrazně přispívají média, ať už se jedná o televizi, noviny, či v poslední době internet, jenž se stal nedílnou součástí téměř každé domácnosti. Je to velice rychlý způsob šíření informací, které se dostávají do podvědomí obrovskému počtu lidí. Téměř každý den slyšíme o nějakém trestném činu, většinou se jedná o ty zvlášť kruté.

Média se případu věnují i nadále, kdy sledují dopadení pachatele a i jeho následné potrestání soudy. A právě v tom momentu, kdy je slyšet, že onomu pachateli soud vyměřit určitou výši trestu, sedí před svými televizory, u svého počítače, či novin, nespočet očí, jenž může spatřit, co by je samé čekalo, kdyby spáchali stejný trestný čin. Každá mince má dvě strany, a proto i média mají to

⁷⁵ Novotný, Z., Schelle, K., Tomancová, J. a kol.: *Právní nauka pro školy i praxi*, MU, Brno – 2002. s. 315.

negativum, že jsou každý den plná násilí, což do jisté míry činí jejich pozorovatelé otrlejšími.

Například stále slyšíme o tom, že bychom se na silnicích měli chovat ohleduplně, jezdit pouze povolenou rychlostí, nepít za volantem, přesto znovu a znovu slyšíme o mrtvých na silnici a těch, kteří nehodu zavinili a nejspíše půjdou do vězení.

Má tedy prevence vůbec smysl? Podle mého názoru pokud alespoň jednoho potencionálního delikventa přesvědčí a on si páčání nějakého trestného činu rozmyslí, pak jistě smysl má.

5 Dohled nad trestanými jedinci a jejich následné začlenění do společnosti

5.1 Vězeňství

Vězení. V dnešní době neodmyslitelný způsob, jak od sebe oddělit delikventy a bezúhonné občany. Jaká je tedy historie tohoto institutu, který slouží k všeobecné ochraně a fungování společnosti. Napříč časem se jeho funkce měnila od formy určitého výkonu trestu do dnešní doby, kdy slouží především jako odstrašující prostředek, jako určitá forma prevence na ostatní jedince ve společnosti a zároveň jako převýchovný institut pro jedince, kteří již trestný čin spáchali, aby se pak následně mohli vrátit do společnosti.

Historie vězení a vězeňství vůbec se datuje do období starověku. Tehdy ale nemělo takovou funkci, jak ji známe dnes. Avšak za předchůdce prvního vězení se dají považovat již obyčejné kopky nebo díry v zemi, do nichž za starověku byli zavírání jedinci, kteří spáchali nějaký zločin a čekali na smrt. Jednalo se tedy o místo, které nesloužilo přímo k výkonu trestu, protože vězení jako výkon trestu v té době neznali. Do vězení se delikventi dostávali, až když o jejich osudu bylo rozhodnuto. Až teprve konec starověku začal udělovat odnětí svobody jako způsob trestání jedince, ale to jen velice sporadicky a ve většině případů to bylo vězení pro dlužníky.⁷⁶

Situace ve středověku se již podstatně liší. Zde se objevuje uvěznění jako zcela legitimní druh trestání. Zachovalo se výše zmiňované vězení pro dlužníky. Novým typem odnětí svobody se stalo tzv. panské vězení, jímž si šlechta zaručovala, aby byla její nařízení plněna.

⁷⁶ Sochůrek, J.: *Úvod do penologie, TUL, Liberec – 2007, s. 14.*

Pokud se jedinec do takového vězení dostal, byl zpravidla velice mučen trýzněň, čímž byl zaručen nejen trest, ale i odstrašení dalších potencionálních delikventů. Ani šlechta a panovníci ale nezůstali ušetřeni, a tak vznikají hradní vězení.

V 17. a 18. století se jako forma odnětí svobody začínají využívat nucené práce, pro těžší zločince galeje.⁷⁷ Na zločince se začíná pohlížet i z hlediska využitelnosti jeho těla, aby byl pro společnost i přínosem. Tělo je tedy určitým majetkem společnosti a ona má právo s ním zacházet, jak uzná za vhodné. Mnohdy tato forma trestu byla o horší než vězení samotné.⁷⁸

Teprve s příchodem 18. až 19. století se vězenství prosazuje jako samostatná instituce. Od trestu smrti se začíná upouštět, je snaha o nápravu delikventů, a tak je potřeba je separovat od ostatních členů společnosti. Veřejné trestání zaniká a nahrazuje ho soudní řízení a administrativa.⁷⁹ Hlavním reformátorem, této doby se stal Cesare Beccaria, který dal základy modernímu pojetí trestního práva a pohledu na trest vůbec. Jeho koncepce pojetí práva dala také základ moderní penologii, kde hlavní důraz věnoval prevenci, z níž vyčlenil dvě hlavní kategorie generální prevenci a individuální.⁸⁰ Beccaria především usiloval o to, aby z novodobých trestů vymizely kruté, nelidské tresty a trest smrti.⁸¹ Vzniká nový obor, kriminologie, jejímž zakladatelem je Raffaele Garofallo, která se zabývala tresty a jejich rozdělením a zaměřovala se na chování jedince. Rozšiřuje se nejen škála trestů, ale i začínají se i posuzovat různé faktory, za kterých mohl pachatel svůj čin spáchat.

⁷⁷ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, Dauphin, Praha – 2000, s. 42.

⁷⁸ Sochůrek, J.: *Úvod do penologie*, TUL, Liberec – 2007, s. 14.

⁷⁹ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, Dauphin, Praha – 2000, s. 39.

⁸⁰ Lata, J.: *Účel a smysl trestu*, LexisNexis CZ, Praha – 2007, s. 15.

⁸¹ Sochůrek, J.: *Úvod do penologie*, TUL, Liberec – 2007, s. 14.

Zkoumá se psychologický profil jedince, aby se prozkoumalo, zda může být shledán nezpůsobilý z hlediska právní odpovědnosti, nebo trpí nějakou duševní či patologickou poruchou.⁸² Tvůrcem těchto myšlenek je Cesare Lombrosa, který tvrdil, že člověk se zločincem nestává, ale rodí.⁸³

O výraznou změnu v druhé polovině 18. století na tvorbu nových koncepcí ve vězení se zasloužil John Howard, který byl paradoxně sám vězněn na galejích a po těchto svých zkušenostech napsal dílo *Státní vězení v Anglii a Walesu*, kde prosazoval lepší podmínky pro vězně. V 18. století, respektive přesně v roce 1791, představil právní a filozof Jeremy Bentham tzv. Panoptikon. Byla to reakce na šířící se mor. Bylo potřeba od sebe oddělit nakažené vězně a zdravé. Vězení, jejíž půdorys tvořil kruh, kde uprostřed je věž, kterou obklopují cely, samoty. Celým půdorysem prochází světlo tak, aby dozorce z pozorovací věže mohl kontrolovat vězně, ti však na dozorce nevidí. Je to velice důmyslný systém, který má ve finální podobě nejenom zabránit šíření nákazy, ale také zabraňuje spiknutí mezi vězni, či šikaně, a díky dobré viditelnosti může dozorce velice dobře pozorovat, co se v danou chvíli na cele děje.

Moc se tedy stává viditelnou a neověřitelnou, protože odsouzený nemůže vědět, v jakém okamžiku je sledován.⁸⁴ V této souvislosti se začínají rozvíjet i různá detenční zařízení, či léčebny se zvýšenou ostrahou a ústavy pro mladistvé. 20. století z hlediska vývoje vězení je velice poznamenáno dvěma světovými válkami, hlavně 2. světovou válkou. Na počátku 20. století si rozvoj věznic jako takový zachovával stále více status lidskosti. Jelikož utrpení a bolest těla není prioritní, a tak vzniká celá řada nových odborníků, lékaři, psychologové, vychovatelé, které na vězně dohlíží.⁸⁵

⁸² Foucault, M.: *Dohlížet a trestat, Dauphin, Praha – 2000, s. 53.*

⁸³ Sochůrek, J.: *Úvod do penologie, TUL, Liberec – 2007, s 15.*

⁸⁴ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat, Dauphin, Praha – 2000, s. 282.*

⁸⁵ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat, Dauphin, Praha – 2000, s. 43.*

Začal převládat názor, že věznění formou samovazeb nebo izolace není pro delikventa přínosem, a to jak z lidského hlediska, protože člověk je tvor společenský a samovazba má veliký vliv na psychiku, tak z hlediska následného začlenění do společnosti. Slyšet jsou i takové názory, že izolace, vede k tomu, že delikvent si po propuštění více váží svobody.⁸⁶

Přesto se začínají přepracovávat vnitřní směrnice věznic a vytváří se struktura, jejíž prvky stojí na pedagogických základech. Francouzský politik Mably tvrdí: „Trest, mohu-li to tak říci, by měl zasáhnout spíš duši než tělo.“⁸⁷ Zlom přichází s 2. světovou válkou, která vývoj vězeňství naprosto zastavila a nejen to. Naprosto se mění pohled i na samotné trestání. Lidský život nemá pro nacistické a fašistické režimy žádnou cenu, a tak se k němu i přistupuje. Formu vězení představují koncentrační tábory, v kterých panují naprosto nelidské podmínky, a smrt se stává téměř vysvobozením. Válka poskytla nový a drastický pohled na člověka a jeho lidskost, proto vzniká v roce 1948 Všeobecná deklarace lidských práv a základních svobod. O sedm let později jsou koncipovány mezinárodní závazné principy pro zacházení s delikventy – Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězněnými. A až za další čtvrt století, jsou vydána tzv. Všeobecná vězeňská pravidla, která většina evropských států přijala za závazné.

Tak jak se po tisíciletí měnil pohled na jedince jako na lidskou bytost, mění se i způsob jeho trestání a výkon trestu. Stále vyvíjející se společnost a její vzrůstající vyspělost sebou přináší poznání, že přestože jedince spáchá delikt, stále je to člověk, a tak je nutné k němu přistupovat.

⁸⁶ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, Dauphin, Praha – 2000, s. 327.

⁸⁷ Foucault, M.: *Dohlížet a trestat*, Dauphin, Praha – 2000, s. 49.

5.2 Vězeňství v Česku

Na našem území se vězeňství rozvíjí teprve až v období Habsburské monarchie. V roce 1848 dochází k buržoazním revolucím, jejichž cílem bylo zničit feudální moc. I když revoluce nedosáhla tížených úspěchů v celém staveném rozsahu, v roce 1849-1850 dochází k přeorganizování celého soudnictví.⁸⁸ Což mělo samozřejmý vliv i na vývoj věznic. Vznikaly jakési disciplinární třídy a na základě toho vězni měly výhody. Vězení bylo doplněné o nemocnice, což také jistým způsobem zkvalitňovalo pobyt vězňů a zlepšovalo péči o ně.

Vězeňství podléhalo ministerstvu spravedlnosti, na dva roky sice byla svěřena správa zvláštnímu úřadu generálního inspektora, ten byl však zrušen.⁸⁹ Existovaly jak mužské, ty byly tři, tak ženské vězení, které ten byl pouze jeden. Zajímavostí je, že genderové rozdělení bylo zachováno i při vnitřní správě věznic, protože například ženská věznice byla výhradně spravována ženským řeholním řádem. Odsouzení museli dodržovat jistá určená pravidla, jinak byli potrestáni tím, že mohli požívat méně výhod. I zde se separovali nebezpeční vězni od ostatních.

S nástupem demokracie a vznikem samostatného československého státu roku 1918 se vězeňství nijak radikálně nezměnilo. Systém trestání převzat z monarchie, bylo nicméně nutné, v souladu s tehdejšími evropským rozvojem, i v našem státě propracovat a zkvalitnit vnitřní řád věznic. Vězni se nově rozdělovali podle trestu, za který byli odsouzeni a byl přijat zákon o podmíněčném propuštění, delikvent si ale musel odpykat minimálně dvě třetiny trestu, nebo alespoň patnáct let v případě doživotí.⁹⁰

⁸⁸ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 62.

⁸⁹ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 66.

⁹⁰ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 73.

Období 2. světové války má stejnou tendenci, co se týče rozvoje vězeňství. To, společně s veškerým právním systémem, zažívá spíše rozklad. Hitler vydává roku 1942 nařízení: „Řízení v trestních věcech včetně výkonu trestu, v občanských věcech a v záležitostech nesporného soudnictví jest s pominutím postradatelných opatření a s nasazením všech sil jsoucích po ruce tak zjednodušiti a urychlit, jak to lze ještě sloučit s účelem řízení.“⁹¹ Jak trefně uvádí Francek: „Soudy se změnily v teroristické instituce.“⁹²

Ani po roce 1945 není možnost pokračovat v tak slibně se rozvíjející reorganizaci věznic, protože se k moci až do roku 1989 dostává komunistický režim. Hromadilo se množství politických procesů. Situace fungovala tak, že pokud jste nebyli v KSČ a režimu jste se znelíbili, nebylo překážkou vynaložit takové nelidské praktiky a donucovací prostředky, díky kterým vás strana k přiznání donutila.⁹³

Až teprve pád komunismu a po té vzniku samostatného českého státu se zaměřuje na rehabilitaci věznic a začíná vnímat vězně jako lidskou bytost, tudíž není možné ho držet v nehumánních podmínkách. Snaží se co nejvíce přizpůsobit evropským standardům, a tak přijala veškeré evropské listiny a řídí se jimi.⁹⁴

5.3 Pobyt vězně ve vězení a jeho následné propuštění

„Věznice je svět v malém, soběstačné město ve městě.“⁹⁵ Je to samostatná soběstačná jednotka, je zde na tisíc profesí, jelikož věznice potřebuje údržbu a má rozvinutý systém péče, lékaře, psychology, sociální pracovníky. Do vězení se jedinec logicky dostává, pokud spáchá nějaký trestný čin, který mu musí být prokázán a musí mu být udělen trest odnětí svobody.⁹⁶

⁹¹ Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 79.

⁹² Francek, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Rybka Publishers, Praha – 1999, s. 79.

⁹³ Sochůrek, J.: *Úvod do penologie*, TUL, Liberec – 2007, s. 16.

⁹⁴ viz s. 4

⁹⁵ Bajcura, L.: *Práva vězně*, GRADA Publishing, Praha – 1999, s. 54.

⁹⁶ Novotný, Z., Schelle, K., Tomancová, J. a kol.: *Právní nauka pro školy i praxi*, MU, Brno – 2002. s. 313.

České vězeňství rozlišuje čtyři typy vězení: s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Typ věznice, kde si odsouzený odbude svůj výkon trestu, primárně určuje závažnost činu, který spáchal, druhotně je pak brán ohled například na věk, pohlaví, či zdravotní stav trestaného. A samozřejmě, věznice se od sebe liší nejen názvem, ale hlavně určitou mírou svobody, protože ty s menší ostrahou, poskytují vězňům daleko více benevolence, například pohyb po areálu vězení, možnost nošení civilního oděvu, nebo návštěva rodiny a příbuzných.⁹⁷ Při nástupu do vězení musí odsouzený absolvovat osobní prohlídku, hygienickou prohlídku, kontrolu veškerých dokladů nutných při nástupu do vězení a musí podepsat tzv. protokol o poučení, kde je seznámen se svými právy a povinnosti.⁹⁸ Pak následuje samotný výkon trestu.

Při pobytu ve vězení se vaše nejbližší okolí sestává se spoluvězňů a vězeňského personálu. Lidé, kteří žijí své životy na druhé straně bariéry zvané vězení, mohou na trestance pohlížet pouze z negativního hlediska. Vězeňská služba nikoliv. Při plnění každodenních pracovních činností i volno aktivit, poznává ty kladné stránky jeho osobnosti a může tak odhalit i příčinu jeho selhání spácháním deliktu. Jak uvádí Bajcura: „My všichni, lidé, v sobě máme každý slabé místo nebo místa. Kdo dosud neselhal natolik, aby překročil zákony, má velké štěstí.“⁹⁹ Hned během prvního týdne je vězni sestaven profil jeho osobnosti, na základě poznatků sociálních, pedagogických a psychologických, podle kterého se pracovníci věznice, interní i externí, budou řídit během celého jeho pobytu ve vězení. Nejdůležitějším faktorem však zůstává resocializační program. Pokud není delikvent odsouzený na doživotí a je tedy očividné, že jednoho dne opustí brány vězení a znovu se stane součástí společnosti.

⁹⁷ Bajcura, L.: *Práva vězně*, GRADA Publishing, Praha – 1999, s. 92.

⁹⁸ Bajcura, L.: *Práva vězně*, GRADA Publishing, Praha – 1999, s. 98.

⁹⁹ Bajcura, L.: *Práva vězně*, GRADA Publishing, Praha – 1999, s. 110.

Je tedy nutné, aby prošel takovým resocializačním programem, který přetvoří jeho myšlení natolik, že nebude společností hrozbou a zároveň ho připraví na „normální“ život mimo stěny vězení, protože mnohdy bývá doma pobytu ve vězení velice dlouhá. Nutno podotknout, že i samotný vnitřní systém věznic a jeho pracovníci připravují delikventovi takové podmínky, díky kterým si osvojuje základní formy kázně, tzv. kázeňská opatření. Vězeň musí dodržovat určená pravidla a pracovat v souladu s podmínkami a program, který mu byl určen. Pokud se tak neděje a řád je porušen, je potřeba uložit vězni kázeňský trest, aby tím delikvent utrpěl nějakou újmu, jinak trest nemá smysl. „Uložíme-li snížení kapesného člověku, který má u sebe dostatek peněz, bude se smát.“¹⁰⁰ A právě tato situace – porušíš řád a pravidla, budeš tedy potrestán – nápadně připomíná situaci v běžném životě. Proto je tak důležité, aby si odsouzený tyto návyky osvojil.

Ještě bych ráda zmínila, že vězni mohou podstupovat i vzdělávací kurzy a dokončit si tak při pobytu ve vězení své vzdělání, popřípadě si ho rozšířit o vyšší vzdělání nebo doplnit o různé rekvalifikační kurzy.¹⁰¹ Tato možnost také výrazně usnadňuje odsouzenému následný návrat do společnosti. Vzdělání je dnes jedna z nejdůležitějších devíz společnosti a lidé nízkým vzděláním, což vězni často bývají, jsou tím velice limitováni.

Z vězení se můžete dostat více způsoby, avšak útěk se jistě nedoporučuje. Pobyt ve vězení většinou končí uplynutím vyměřeného trestu, podmíněným propuštěním, přerušением výkonu trestu, a nebo amnestií prezidenta. Bajcura dodává: „Z vězení můžete ale také vyjít kvůli těžké nemoci, nebo mrtev.“¹⁰² A všechny způsoby jsou legální.

¹⁰⁰ Bajcura, L.: *Práva vězně*, GRADA Publishing, Praha – 1999, s. 115.

¹⁰¹ Bajcura, L.: *Práva vězně*, GRADA Publishing, Praha – 1999, s. 117.

¹⁰² Bajcura, L.: *Práva vězně*, GRADA Publishing, Praha – 1999, s. 119.

To nic nemění na faktu, že jedinec má hodně těžkou úlohu, když vyjde z vězení, aby byl schopen zařadit se normální společnosti. Častokrát se stává, že by sám i vůli měl, avšak společnosti je v tomto ohledu dosti konzervativní a do jisté míry i diskriminující. Nemůže například sehnat zaměstnání, bydlení a často ani partnera. Možná by i to mohlo sloužit jako odstrašující příklad, že život v samotném vězení snadný není, ale život, který nastává, když delikvent opouští vězení, je mnohdy ještě mnohem těžší. Rozhodně v porovnání s tím, kdyby žádný trestný čin vůbec nespáchal.

6 Závěr

Tématem mé bakalářské práce byl problém trestu a jeho následného dohledu. Jedná se o velice obsáhlé téma, které vyvolávalo řadu otázek, zkoumání a sporných názorů jak v historii, tak i v současnosti. Trest existuje ve společnosti stejně tak dlouho, jak existuje společnost sama.

Z hlediska historického přehledu trest, prošel obrovskou řadou změn. A to nejen samotná dějinná podoba trestu, která prošla od krutosti k humánní formě trestání, od mrzačení, upalování, věznění v nelidských podmínkách, do dnešní podoby pokut, veřejně prospěšných prací v horším případě vězení. Aby se trest mohl vyvinout, musel se hlavně změnit pohled na lidskou osobu a její utrpení. Bylo zapotřebí myslitelů, učenců, léta zkušeností a praxe, abychom došli onu dlouho historickou cestu, abychom zjistili, že krutostí a mocí nad lidským tělem, dosáhneme akorát jeho mrzačení, v horším případě zánik.

Je tedy nutné trest vůbec využívat? Bohužel, historické zkušenosti, i současné dění, a to nejen u nás, ale i všude ve světě, nám ukazuje, trest je v dnešní době nepostradatelnou součástí naší společnosti, protože nám zajišťuje bezpečí. Člověk se vzdal z části své svobody a práv, aby mohl žít ve společnosti, a ta mu za to poskytuje náležitou ochranu. Otázka účelu a smyslu trestu je tím zodpovězena. Nelze žít ve společnosti, kde se někteří budou držet stanovených pravidel a řádu, a jiní budou tento řád porušovat. Tak společnost nefunguje, všichni musí táhnout za jeden provaz a pokud se najde někdo, kdo řád poruší, je potřeba uložit mu trest. Na druhé straně, ale musí být zachována úměra mezi spáchaným deliktem a výší trestu. A to bezvýhradně, ať je jakéhokoliv náboženství, barvy pleti, národnosti, ať mluví, kterýmkoliv jazykem, ať pochází z jakékoliv sociální vrstvy. Nikdy si nemůžeme být jistí, jestli se do vězení nedostaneme my sami. A proto bychom měli dbát na to, aby

s ostatními bylo jednáno stejným způsobem, jako bychom chtěli, aby bylo jednáno s námi.

Trest je tedy nutná obrana společnosti, protože společnost se jinak bránit nemůže, a jak už jsem zmínila je její povinností jako celku, snažit se chránit bezpečí každého svého člena. Ale co práva delikventa? Je zákonná spravedlnost opravdu dostatečně spravedlivá, když omezí svobodu a práva delikventa vůči společenství, přesto, že se zavázala chránit každého jedince, protože sám, jako jednotlivec je nejzranitelnější? Podle mého názoru je potřeba položit si otázku v opačné rovině. Jsou svoboda a práva delikventa natolik důležitá, aby to mělo vliv na úkor celé společnosti? Spáchání trestného činu je svobodné rozhodnutí. Budoucí delikvent ví, že to co se chystá udělat, bude v rozporu se zákonem a bude za to muset následovat trest.

Pokud i přesto čin spáchá, nezaslouží si, aby na něj společnost brala ohled, stejně tak, jak jí on nebral na ní, tím, že čin spáchal. Je tedy potřeba jedince a společnosti od sebe separovat. Delikvent se dostává za zdi vězení, kde si odbude svůj trest a má možnost zpytovat své svědomí a poučit se ze svých chyb. Úroveň vězeňství dnes již splňuje naprosté standardy, jak v evropském měřítku, tak se řídí doporučeními nařízenými v hledisku celosvětovém. Bez ohledu na to, kdo jaký trestný čin spáchal, stále se dbá na to, aby práva delikventa byla zachována. A nejen to. U většiny vězňů se dá očekávat, že jednoho dne opustí brány vězení a znovu se stanou součástí společnosti. Aby tento duševní obrod, byl co nejsnadnější a nejefektivnější, klade se důraz na výchovu delikventa již v době, kdy vykonává svůj trest. Za nezbytnou součást jeho pobytu se považuje i jeho další vzdělávání, či rekvalifikace. Přejít z vězeňského prostředí, do prostředí normálního života je vždy velice těžký a komplikovaný, zvláště pokud je doba pobytu ve vězení delší.

Jak jsem již zmínila, soudobá společnost je sice vyspělá, přesto zůstává v jistých ohledech konzervativní. Ale jsme stále jen lidé, neseme v sobě spoustu dobrých, ale bohužel i špatných zkušeností. Lidská povaha je velice komplikovaná a nevypočitatelná, a mnohdy, přes veškeré snahy, nemůžeme některé činy a skutečnosti ovlivnit. Dlouho cestu jsme již ušli, ale ještě dlouhou cestu máme

před sebou, a třeba se jednou opravdu dočkáme toho, že lidé budou natolik moudří, milující a obroušení zkušeností, že žádné tresty nebudou již potřeba.

7 Seznam použité literatury

- FOUCAULT, M.: *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*, Praha, Dauphin, 2000, 427 s., ISBN 80-86019-96-9
- FRANCEK, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha, Rybka Publishers, 1999, 463 s., ISBN 80-86182-91-6
- BAJCURA, L.: *Práva věznů: od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody*, Praha, Grada, 1999, 158 s., ISBN 80-7169-555-6
- MALÁ, D.: *Vězeňství po česku*, Tišnov, Sursum, 2003, 129 s., ISBN 80-7323-062-3
- HART, H. L. A., *Pojem práva*, Praha, Prostor, 2010, 312 s., ISBN 978-80-7260-239-1
- ROUSSEAU, J. J.: *O společenské smlouvě*, Dobrá Voda, Aleš Čeněk, 2002, 157 s., ISBN 80-86473-10-4
- LATA, J.: *Účel a smysl trestu*, Praha, LexisNexis, 2007, 114 s., ISBN 978-80-86920-24-5
- RÁZKOVÁ, R.: *Dějiny právní filozofie*, Brno, Masarykova univerzita, 1998, 255 s., ISBN 80-210-1574-8
- KOLEKTIV AUTORŮ PRÁVNICKÉ FAKULTY UK, *Dějiny evropského kontinentálního práva*, Praha, Linde, 2004, 852 s., ISBN 80-7201-490-0
- MOSTESQUIEU, Ch.: *O duchu zákonů*, Dobrá Voda, Aleš Čeněk, 2003, 365 s., ISBN 80-86473-30-9

- MONESTIER, M.: *Historie trestu smrti: dějiny a techniky hrdelního trestu od počátků po současnost*, Praha, Rybka Publishers, 1998, 405 s., ISBN 80-86182-05-3
- ČERNÍKOVÁ, V., a kolektiv: *Sociální ochrana, terciální prevence, její možnosti a limity*, Plzeň, Aleš Čeněk, 2008, 245 s., ISBN 978-80-7380-138-0
- SOCHŮREK, J.: *Úvod do penologie*, Liberec, Technická univerzita, 2007, 80 s., ISBN 978-80-7372-287-6
- NOVOTNÝ, Z., SCHELLE, K., TOMANCOVÁ, J. a kolektiv.: *Právní nauka pro školy i praxi*, MU, Brno, 2002, 447 s., ISBN 80-86432-78-5
- ARISTOTELES.: *Politika*, Rezek, Praha, 1998, 499 s., ISBN 80-86027-10-4

